

PROCESY FONETYCZNE W ŚRÓDĞŁOSIE IMION CHRZEŚCIJAŃSKICH PODLASIAN W XVI I XVII WIEKU

WOKALIZM

Słowa tematyczne: antropimia historyczna, fonetyka, wokalizm, wielokulturowość, pogranicze

W dobie Rzeczypospolitej Obojga Narodów historyczne Podlasie, podobnie jak całe Wielkie Księstwo Litewskie, było wyjątkowo zróżnicowanym regionem pod względem etnicznym, wyznaniowym i językowym¹. Kierunek rozwoju języka i kultury Podlasia wyznaczały czynniki historyczno-polityczne, co znalazło potwierdzenie również w nazewnictwie osobowym regionu. Ścierające się na Podlasiu wpływy polsko-ruskie doprowadziły do koegzystencji na tym obszarze dwóch autochtonicznych grup etnicznych: polskiej — związanej z katolicyzmem i kulturą chrześcijańskiego Zachodu Europy oraz ruskiej — związanej z prawosławiem i wchodzącej w orbitę oddziaływania kultury bizantyjskiego Wschodu, w związku z czym przyswajanie imiennictwa chrześcijańskiego odbywało się za pomocą języków liturgicznych obu konfesji. Osiedlająca się na Podlasiu ludność litewska, polska i częściowo białoruska związana z wyznaniem katolickim w liturgii posługiwała się łaciną, natomiast ludność białoruska, rosyjska i ukraińska wyznania prawosławnego — językiem cerkiewnosłowiańskim. Jednak przejęte za pośrednictwem języków liturgicznych imiona chrzestne funkcjonowały w językach urzędowych oraz gwarach etnosów. Językami urzędowymi w badanym przedziale czasowym na Podlasiu, podobnie jak na obszarze całego Wielkiego

---

¹ Szczegółowo problem osadnictwa na Podlasiu przedstawia J. Wiśniewski w publikacji „Zarys osadnictwa na Białostocczyźnie” (1980, s. 14–27) oraz A. Wyrobisz w pracy „Podlasie w Polsce przedzoborowej” (1981, s. 173–210); natomiast o zróżnicowaniu językowym pisze obszernie L. Bednarczuk w „Stosunkach etnolingwistycznych na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego. Zarys problematyki” (1992, s. 55–81).

Księstwa Litewskiego, były: łacina, język polski i starobiałoruski, tzw. „mowa prosta”². Nakładające się na to języki i gwary, którymi posługiwały się poszczególne grupy etniczne na co dzień, prowadziły do kolejnych zmian i przekształceń w imiennictwie chrześcijańskim wykorzystywanym do nominacji na Podlasiu w XVI i XVII wieku. Jak wiadomo, imiona chrześcijańskie w różnych okresach trafiały do polszczyzny i języków wschodniosłowiańskich, zaczerpnięte z różnych źródeł i przenikające za pośrednictwem różnych języków narodowych, co powodowało dużą wariantywność już na etapie przyswajania. W tym miejscu zajmę się nie tyle analizą adaptacji obcych fonemów, chociaż to bez wątpienia jest punktem odniesienia przy analizie procesów zachodzących w śródgłosie imion przyswojonych przez mieszkańców badanego regionu, lecz pokazaniem mechanizmów wywołujących różnorodność przekształceń z uwzględnieniem historii rozwoju języków słowiańskich. Sięgając do czasów prasłowiańskich, należy zwrócić uwagę, że na najwcześniejszym etapie rozwoju języka psł. jego system fonetyczny był zbliżony do hipotetycznego języka pie. Istniały zatem, podobnie jak w innych językach indoeuropejskich, monoftongi zróżnicowane pod względem iloczasu (samogłoski długie i krótkie), dyftongi, dyftongoidy, sonanty oraz spółgłoski (Haburgaev, 1974, s. 109; Długosz-Kurczabowa, Dubisz, 1998, s. 29). Jeśli weźmiemy pod uwagę synchroniczny schemat rozwoju języków słowiańskich, to się okaże, że w pierwszym jego zrębie działały dwa podstawowe prawa: prawo sylab otwartych i prawo harmonii wokalicznej, które decydowały o sposobie włączenia w tym przedziale czasowym zarówno obcych spółgłosek, jak i samogłosek do słowiańskich systemów fonetycznych i fonologicznych³. Wraz z rozwojem języka Słowian iloczynowe opozycje samogłosek zmieniły się w jakościowe, na kolejnym etapie rozwoju fonologicznego języka psł. zachodziła monoftongizacja dyftongów, likwidacja dyftongoidów. Następnym etapem rozwoju języków słowiańskich przynosi zanik i wokalizację jerów, palatalizację spółgłosek półmiękkich przed samogłoskami rzędu przedniego, co owocuje w językach słowiańskich zniesieniem psł. korelacji miękkości, pojawieniem się wyrównań

² G.B. Bercoff (1998, s. 18) podkreśla, że „na Litwie i w innych regionach Rzeczypospolitej wielojęzyczność była zjawiskiem powszechnym i w różny sposób przejawiała się na wielu poziomach kultury. Na obszarze WXL funkcjonowały różne języki literackie: łacina, polski, cerkiewnosłowiański i „prosta mowa”. Wszystkie języki miały może nierówny, ale ogólnie przyjęty status. Łacina i język polski, funkcjonowały jako języki literackie, mające uniwersalne wykorzystanie i jednakową wartość, cerkiewnosłowiański posiadał także status języka literackiego, chociaż wyróżniał się pewną wyjątkowością funkcji i sakralnością. Bez względu na to jedno jest pewne: w WXL można było mówić i pisać w różnych językach i było to normalne zjawisko”.

³ Dla przykładu: prawo sylab otwartych uwarunkowało takie zmiany w językach słowiańskich jak: monoftongizacja dyftongów (powstanie *i* oraz *ě* dyftongicznego pochodzenia w pozycji przed spółgłoską lub na końcu wyrazu; oraz *j* i *w* — w pozycji przed samogłoską) i dyftongoidów (: samogłoski nosowe), metateza samogłoski ze wzdłużeniem (scs.) lub bez wzdłużenia (pol.), pełnogłos (wsł.) itp. (Haburgaev, 1974, s. 121–138; Bukatevič, Savickaâ, Usačeva, 1974, s. 64–79).

analogicznych, wzdłużenia zastępczego itp. (Długosz-Kurczabowa, Dubisz, 1998, s. 96–122; Bukatevič, Savickaâ, Usačeva, 1974, s. 80–110). Zmiany zachodzące w językach słowiańskich na różnych etapach ich rozwoju znajdują odzwierciedlenie także w leksyce zapożyczanej, a więc i w nazewnictwie osobowym. Przy uwzględnieniu roli języków liturgicznych i urzędowych, biorąc pod uwagę także samodzielny rozwój języka każdej grupy etnicznej według własnych wypracowanych na przestrzeni stuleci zasad oraz interferencji językowych na obszarze zróżnicowania etnicznego, językowego i kulturowego, jakim było w XVI i XVII wieku Podlasie, tworzy się niezwykle różnorodny obraz sposobu przyswajania i funkcjonowania tych samych imion chrześcijańskich przejmowanych z łaciny, greki lub za ich pośrednictwem z innych języków (hebrajskiego, aramejskiego). W procesie przyswajania imion chrześcijańskich na wielokulturowym i wieloetnicznym Podlasiu podstawą jest źródło zapożyczenia oraz adaptacja imienia w języku liturgicznym. Następny etap przekształceń fonetycznych zachodzi już w językach narodowych i gwarach. Decydujący wpływ na zmiany w obrębie fonetyki imion mają języki urzędowe i gwary etnosu oraz ich współistnienie i współoddziaływanie. Zgromadzony materiał imienniczy świadczy o niezwykle bogactwie przekształceń fonetycznych zarówno w obrębie wokalizmu, jak i konsonantyzmu. Przy uwzględnieniu historii rozwoju słowiańskiego wokalizmu, relacje i współzależność pomiędzy poszczególnymi głoskami wydają się oczywiste. Zmiany fonologiczne w językach i zapożyczanie imion, często z różnych źródeł, zachodziły w różnym czasie, także ich adaptacja do polszczyzny i języków wschodniosłowiańskich przebiegała odmiennie. Dlatego imiona katolickie i prawosławne Podlasian zapożyczone z jednego źródła różnią się znacząco już na etapie przyswajania i funkcjonowania w językach i liturgicznych, i narodowych. Poddając analizie antroponimiczny materiał historyczny, należy skupić się przede wszystkim nie na sposobie adaptacji imion do języków narodowych, chociaż ten etap przyswajania nazewnictwa osobowego jest bardzo istotny, lecz na obecności i funkcjonowaniu form imiennych odbiegających od wariantów przyswojonych w językach liturgicznych, a następnie w językach narodowych, prześledzić zmiany i ustalić ich przyczyny.

LIKWIDACJA SAMOGŁOSEK HETEROSYLABICZNYCH I DYFTONGÓW

Obecność w śródgłosie samogłosek heterosylabicznych oraz połączeń dyftongicznych przy przejmowaniu imion obcych sprawiała Słowianom wiele problemów. Proces ich adaptacji często przebiegał wieloetapowo, zaś zmiany mogły zachodzić w różnych odcinkach czasowych. Podlaski materiał imienniczy świadczy o różnych próbach likwidacji artykulacyjnie trudnych połączeń. Najczęstszym

zabiegiem, zwłaszcza w językach wsł., było usuwanie jednej z samogłosek, np. *Fieodor* > *Fiedor* lub zmiana jakościowa, np. w połączeniach dyftongicznych: *ai* > *ě* w sylabie zamkniętej lub *ai* > *av*. W większości form potocznych imion w śródgłosie stosowano synkopę jednej z samogłosek heterosylabicznych, lecz tylko niektóre z nich na trwałe weszły do zasobu imion narodowych, jak np. pol. Michał i Rafał, por.:

łac./gr. *ae* > *a*; cerk. *ai* > *aj*

Redukcja *e* zachodziła przede wszystkim w imionach biblijnych hebrajskiego pochodzenia z elementem *-el* 'Bóg'. Przy przyjmowaniu do polszczyzny imion *Michał* (: hebr. *Mikael*, z *mīkhā'el*, gr. *Μιχαήλ*, łac. *Michael*, cerk. *Μιχαήλ* Mall 284, Sup. 241) i *Rafał* (hebr. *rēphā'el*, gr. *Ῥαφαήλ*, łac. *Raphael* Mall 315, Sup. 280) zanikała samogłoska *e* z jednoczesną dyspalatalizacją *l*, zapewne pod wpływem poprzedzającej samogłoski szeregu tylnego. Na Podlasiu w XVI i XVII wieku oba imiona funkcjonowały w formach zaadaptowanych do polszczyzny:

Michał: *Michał* Adamowicz 1528, JI 195; Michałko: *Michałko Dobryszenic* 1558, IB 44. W gwarach wsł. imię w cerk. wariantie *Michail* nie jest poświadczone, w języku pot. natomiast przybrało postać z przesunięciem akcentu na *a* oraz przekształceniu samogłosek heterosylabicznych w dyftong *ai* > *aj*: Michajło: książ *Michajło* Hlinski sam tret 1528, JI 184; *Michayło* Droniecz 1558, RG 374; *Michayło* Mincew 1578, IG 59.

Rafał: śl. *Rafał* Borzimowski, śl. *Rafał* Kalinowski 1580, JI 115, 29.

W tekstach łacińskich oba imiona zachowywały postać gr.-łac.: *Michael*: *Michael olim Alberti Buczinski* 1569, AU 257; *Raphael*: *Raphael Sokolowski praesbiter* 1569, AU 261.

łac./gr. *ae/ai* > *e* lub *y*

Biblijne imię *Efraim*, hebr. *eprajim* z akad. i sum. *Apparu* 'żuławcy, żyzna ziemia' (końcówka *-ajim* wskazuje na toponim) (Tron.-Wal. 102), przejęte do gr. *Εφραϊμ* (Mall 296), łac. *Ephraem*, *Ephraim* (JSi 78), cerk. *Εφραϊμ* (Sup. 187), w językach wsł. utrwaliło się w formie *Εφραϊμ* (Sup. 411). Na Podlasiu przeżywały w XVI i XVII wieku formy wsł. z utrwaloną samogłoską *e* na miejscu etymologicznego *ai*⁴, por.: *Jefrem*: *Jefrem* Popowicz 1551, IMŁII 327; *Ofrem*: *Ofrem* Irczyc, piekarz 1580, JI 81; *Ochrem*: *Ochrem* 1545, IMŁI 112; *Ochrem* Gryszkiewicz 1639, OP 109. Zdarzają się też poświadczenia z synkopą *a* i zachowaniem gr. *i* z jednoczesnym przesunięciem do szeregu tylnego (*i* > *y*): *Ochrym*: *Ochrym* Juskowicz 1560, PK 17.

⁴ Kolejność zmian w językach wsł.: pierwszy etap psł. **oi,*ai* > *ě* (zob. Haburgaev, 1974, s. 122), zaś następny strus. *ě* > *e* (zob. Bukatevič, Savickaâ, Usačeva, 1974, s. 96–99).

łac./gr. *ea* > *e*

Andrzej, gr. Ἀνδρέας ‘mężny’, łac. *Andreas* (Tron.-Wal. 43; Mall 183), scs. *Андрей*, cerk. *Андрей* (Sup. 377), wsł. *Andrej* na Podlasiu w badanym okresie było imieniem bardzo popularnym i jest poświadczone w różnorodnych formach. W tekstach łac. zazwyczaj wprowadzano łac. wariant imienia z etymologiczną grupą samogłosek heterosylabicznych: *Andreas*: *Andreas* Rusthek, *Andreas* Sokol 1569, AU 245, 248. W pozostałych tekstach pozostawiano akcentowaną samogłoskę *e*: *Andreas* > *Andres*, poświadczone w nazwisku z palatalnym *r* przed samogłoską szeregu przedniego *e* (*r'* > *rz*): *Andresowicz*: Woczko *Andresowicz* 1560, PK 12; *Andresz*: *Andresz* Kopylenia 1560, PMŁ 170. Przyswajano również łac./gr. wygłosowe *-eas* jako *-ej*: w pol. *Andrzej*: szl. *Andrzej* Woliszowicz 1569, AU 294; w tekstach stbrus. w formach cerk. *Andrej*: *Andrej* Mikuciewicz 1578, IG 287.

łac./gr. *ea* > *a*

Na gruncie pol. i wsł. bibl. imię *Eleazar*, hebr. ‘*eli*’azar ‘Bóg jest pomocą’ (Tron.-Wal. 106), gr. Ἐλεάζαρος, łac. *Eleazarus* (Mall 211), cerk. *Елеазар* (Sup. 410), zostało przyswojone z aferezą nagłosu oraz zmianą *ea* > *a*, ponieważ te zmiany dokonały się jeszcze w gr. i łac.: gr. Λάζαρος i łac. *Lazarus* (Mall 272), cerk. *Лазарь* (Sup. 218) i stamtąd przejęte i utrwalone w pol. formie *Łazarz*: *Łazarz* Laskowicz, Jan *Łazarz* ławnik 1565, IA 8, 5. Forma wsł. *Łazar* jest poświadczona tylko w nazwisku *Łazarowicz*: Radziwon *Łazarowicz* 1558, RG 362 (por. niżej).

łac./gr. *eo* > *e*

Leonard, stwniem. *Leonard*, nwniem. *Leonhard* ‘dzielny lew’, przejęte do łac. *Leonardus*, stczes. *Lenart* (Mall 269, Sup. 220), cerk. brak. W historycznym materiale podlaskim (w XVI i XVII wieku imię najczęściej jest poświadczone w wariantcie *Lenart*: *Lenart* Niewirowski komornik 1536, O 24; urodzony *Lenard* Mężęński 1580, JI 88; w derywacie: *Leniec*: *Leniec* Oliszew 1578, IG 72). Obok imion fonetycznie przekształconych występują ich warianty źródłowe, w łac. tekście: *Leonardus*: *Leonardus* filius Ostapko 1569, AU 241; w pol. tekście: *Leonard*: *Leonard* Proszewski 1560–1563, RBS 418.

Imię *Teodor*, gr. Θεόδωρος (: *θείος* ‘Bóg’ i *δῶρον* ‘dar’), łac. *Theodorus*, scs. *Теодоръ* (Mall 330), cerk. *Феодор* (Sup. 318) jest poświadczone w różnorodnych wariantach, wśród których forma cerk. *Fieodor* wystąpiła tylko raz: *Fieodor* Koziół 1639, OP 109, natomiast dużą grupę tworzą formy z synkopą *o*, por.: *Fedor*: *Fedor* Ondroszyk 1662, PnM 422; *Fedzko*: *Fedzko* Waskowicz 1560, PMŁ 160; *Fedzko* 1639, OP 142; z palatalną spółgłoską przed *e*: *Fiedor*: Michael olim *Fiedor*

de Szumki 1569, AU 245; *Fiedor* Zosimowicz 1639, OP 108; Fiedko: *Fiedko* Daniłowicz 1551, IMLII 271; *Fiedko* Kasztan 1662, PnM 426; Fiedz: *Fiedz* Raszkowicz 1551, IMLII 296; Fiedzia: Zien a *Fiedzia* Klimowicze 1560, PML 133; Fiedzko: *Fiedzko* Wołczko 1551, IMLII 294; wariant ze zmianą *f* > *chw*: Chwedor: *Chwedor* Iwaszczuk 1662, PnM 422; Chwedko: *Chwedko* Jowicz 1662, PnM 536; Chwedz: *Chwedz* Słoniewicz 1545, IMLI 115; Chwedzko: *Chwedzko* Kusnierz 1545, IMLI 100; Chwes: *Chwes* młynarz 1662, PnM 526; z palatalną spółgłoską: Chwiedor: *Chwiedor* Demidowicz 1560, PK 23; *Chwiedor* Pronek 1662, PnM 530; Chwiedka: *Chwiedka* Gołąb 1662, PnM 421; Chwiedko: *Chwiedko* Skripko 1551, IMLII 232; Chwieduła: *Chwieduła* Pierchurowicz 1560, PK 17; Chwiedz: *Chwiedz* Pacewicz 1545, IMLI 290; Chwiedzic: *Chwiedzic* Orechwicz 1560, PML 147; Chwiedzko: *Chwiedzko* Borysowicz 1545, IMLII 92; Chwiec: *Chwiec* Kołodziejowicz 1551, IMLII 299; Chwieć: *Chwieć* Chomutkowicz 1551, IMLII 300; Chwiecko: *Chwiecko* Chrinczycz 1558, IS 49; Chwieczko: *Chwieczko* Czibrynczyc 1560, PK 5.

Zmiana *eo* > *e* zaszła także w cerk. wariacie imienia *Teonas*, gr. Θεωνάς ‘boskość’, cerk. Феона, pot. Феон, Фен (Sup. 321), które w materiale źródłowym jest poświadczane w formie alternacyjnej Fien: *Fien* Czeczutka 1551, IMLII 298.

łac./gr. *eo* > *o*

Nie mniej jest poświadczeń imion z redukcją *eo* > *o*. Zmiana zachodziła w procesie przyswajania w gwarach wsł. imion z grecką thetą⁵. Adaptacja *θ* jako *ch* pociągała za sobą redukcję *eo* > *o*, ponieważ wymagała tego tylnojęzykowa spółgłoska *ch*. Synkopa *e* nastąpiła w imionach:

Teodor/Fieodor > Chodor: *Chodor* Sidorowicz 1545, IMLI 100; Chodorij: *Chodorij* Łazowski 1640, KD 45. Imię w tej postaci utrwaliło się w nazwiskach: Chodorowic: Grzes *Chodorowic* 1558, RG 5; Chodkowicz: Kalenik *Chodkowicz* 1551, IML II 298; Chodoszowic: Kalenik *Chodoszowic* 1558, IB 41; Chodiewicz: Kuprian *Chodiewicz* 1558, RG 5; Chocko: Grzegorz *Chocko* 1676, RPD 350.

Teodot, gr. Θεόδοτος (: θεός ‘Bóg’ i δότης ‘dany’), łac. *Theodotus*, cerk. Феодот (Sup. 318) zostało poświadczane w podstawie słowotwórczej nazwiska Chodotow: Hrin *Chodotow* 1558, RG 35.

Teofil, gr. Θεόφιλος (: θεός ‘Bóg’ i φίλος ‘przyjaciel’), łac. *Theophilus*, scs. *Theofilъ*, *Teofilъ* (MalI 331), cerk. Феофил (Sup. 322): Tophil: JMP *Tophil* Brzozowski Woyski Bielski 1640–1641, KB 13.

Imię *Symeon* — to adaptacja w polszczyźnie gr. lub łac. postaci imienia *Simeon* (: hebr. *szim'on*). W pol. utrwaliła się forma *Symeon*. W źródłach imię jest

⁵ Szerzej na ten temat zob. Abramowicz (2019, s. 58).

poświadczane w wariantach ze zmianą *eo > o*: Symon: *Symon Adamowicz, Symon Winnik* 1662, PnM 788, 511. W cerk. użyciu imię przybrało postać *Симеон* (Sup. 293). W materiale podlaskim występuje wariant cerk.: Simeon: *Simeon Missiorek* 1558, IS 51, jednak obok tej cerk. formy jest poświadczony wariant z redukcją *e*, który także funkcjonował w cerk. użyciu (zob. Sup. 297): Simon: *Simon Arciszik, Simon Słoduszko* 1662, PnM 442, 431.

Bardziej szczegółowej charakterystyki wymaga adaptacja i funkcjonowanie na badanym terenie imienia *Jerzy*, z gr. Γεώργιος (: γεωργός 'rolnik'), łac. *Georgius*, scs. *Georgii*, cerk. *Георгиū* (Mall 251, Sup. 156), które, przenikając do wielu języków narodów chrześcijańskiej Europy, przechodziło często bardzo skomplikowaną transformację (por. niem. *Georg-(i)us, Jorg-ius* i in., strus. *Jurij, Jurgi, Giurgi*, stczes. *Juři* itd., zob. Mall 156). W podlaskim materiale historycznym forma cerk. wystąpiła tylko w tekście łac.: Georgij: Simon de *Georgij* Miłkowski 1640, KD 12, natomiast redukcję nagłosowej części imienia poświadczają dwie formy: Jorga: Jan *Jorga* z Rosochatego 1580, JI 55; Jorek: *Jorek*, piekarz 1580, JI 74. W tym wypadku nastąpiła afereza nagłosu *Ge-* w przekształconej wcześniej formie z interwokalnym *j*: *Georgij > Gejorgij > Jorga*.

łac./gr. *eu > ou/o*

Wieloletowe zmiany likwidacji połączenia dyftongicznego możemy zaobserwować w imieniu *Mateusz*, hebr. *mattenaj* 'dar Jahwe', do gr. przejęte w postaci Ματθαῖος, Μαθθαῖος, w łac. przybrało postać *Matthaeus* (Tron.-Wal. 185; Mall 274), cerk. *Мамфеū* (Sup. 232). W pol. wariantach najpierw mamy poświadczane przesunięcie samogłoski *e* z szeregu przedniego do szeregu tylnego *o*: Matous: *Matous* Bagiński 1640 KB 8, następnie usunięcie *u*: Matos: *Matos* Laczowicz, *Matos* Waczewicz 1560, PK 8, 6.

łac./gr. *eu > u*

Zmianę *eu > u* ilustrują imiona: Matus: *Matus* Mikołajewicz 1639, OP 125; Matus: *Matus* Mordas 1560, PK 13; Matusz: szl. *Matusz* s. Marcinow 1569, AU 288.

łac./gr. *ue > e*

Ta zmiana jest poświadczona w formie pochodnej od imienia *Emanuel* (hebr. 'immānū'ēl, gr. Μανουήλ, łac. *Emmanuel*, cerk. *Иммануил* Mall 278, Sup 196), które na Podlasiu w XVI i XVII wieku w pełnej postaci wyjściowej nie zostało zarejestrowane. Występuje forma z aferezą nagłosu: Manuel: pater *Manuel* Olifrowicz 1662, PnM 421; forma z redukcją *u*: Manel: *Manel* Michaluk 1662, PnM 442 i Maney: *Maney* Storbarty 1578, IG 57.

W wielu wypadkach przy przyjmowaniu imion z samogłoskami heterosylabicznymi lub dyftongami w śródgłosie następowały głębsze zmiany jakościowe. Przystawianie biblijnego imienia *Eleazar*, gr. Ελεάζαρος, łac. *Eleazarus* (Mall 211), cerk. *Елеазар* (Sup. 410) zapożyczane w takim gr./łac. wariancie (por. wyżej) w języku potocznym Podlasian polegało nie tylko na typowym dla języków wsł. przekształceniu nagłosu, lecz także likwidacji grupy samogłoskowej *ea* w śródgłosie. Historyczny materiał potwierdza funkcjonowanie potocznych wsł. wariantów imienia z synkopą *a* oraz zachowaniem etymologicznego hebr. *i* lub podwyższeniem artykulacji gr./łac. *e* > *i/y*: Olizar: *Olizar* Onchemonicz 1560–1563, RBS 497; Olyzar: *Olyzar* Onichimowicz 1558, IS 58.

W imieniu *Archelaos*, gr. Αρχέλαος ‘wódz ludu’ (Tron.-Wal. 47), łac. *Archelaus* (LV, JSi 30), cerk. *Архелуї*, zaś st. kalen. *Архелай* (Sup. 124), już na etapie przyjmowania do cerk. obiegu finalną część imienia adaptowano różnie: *-aos* jako *-aj*, z zachowaniem etymologicznego *a*, co pozwoliło również zachować etymologiczne *e* w śródgłosie (*Архелай*), oraz *-aos* jako *-ij*, czego konsekwencją stało się także podwyższenie artykulacji *e* > *i* (*Архелуї*), zgodnie z zasadą międzysylabowej harmonii wokalicznej. Poświadczony formy imienia pokazują próbę zachowania gr.-łac. wygłosu, przy jednoczesnym wpływie formy cerk. na ostateczny kształt fonetyczny imienia: Archles: Pan *Archles* Mokrzecki 1640–1641, KB 37; Archillis: *Archillis* (*Archlis*, *Archlles*) Mokrzecki 1647, UP 39.

Dyftong *eū* zastąpiony przez *i* w mało znanym imieniu *Pileus* (: łac. *Pileus* ‘obrońca’, cerk. *Пилѣвс* Sup. 269, por. łac. ap. *pillēūs* ‘kapelusze filcowy, czapka’ SŁP), które w podlaskich zabytkach piśmiennictwa jest poświadczony wyłącznie w formach z synkopą *u/v* oraz podwyższeniem artykulacji *e* > *i* zachodzącym w wyniku międzysylabowej harmonii wokalicznej: Pilis/Pilys: *Pilys* Czerepkowicz, *Pilis* Czerewkowicz 1558, IS 54, 49.

łac./gr. *io* > *e*

Imię *Melchior*, hebr. *melki'or* ‘(Bóg) jest moją światłością’ (Fros–Sowa 413), łac. *Melchior*, gr. Μελχιώρ (JSi 188), w niem. *Melchier*, *Malcher* itd. (Mall 282), ros. *Мельхиор* (Sup. 234) na Podlasiu w XVI i XVII wieku występowało w postaci zbliżonej do formy źródłowej, por.: *Melchior*: *Melchior* Kostro 1520, JIII 248, 251; *Generosus domius Melchior* Radliński 1662, PnM 416, oraz fonetycznie przekształconej, przy czym zmiany zachodziły pod wpływem międzysylabowej harmonii wokalicznej: *Melcher*: szl. *Melcher* s. Woyciechow Trcionek 1569, AU 278.

W imieniu *Heliodor*, z gr. Ελιόδωρος ‘dar Słońca’, łac. *Heliodorus*, cerk. *Илуодор*, pot. *Леодор* (Sup. 195), w stosunku do jego potocznego wariantu *Leodor* wystąpił derywat z synkopą *o*: *Ledziejko*: *Ledziejko* Czerniuczyc 1567, IMBS 183.

gr. *ie* > *eja*, *uja*

Imię cerk. *Полиен* (z gr. πολῶ 'dużo' i ἐνν 'dzień', ἔνος 'stary i nowy dzień' SGrP lub 'chwała'? Sup. 272), z dwiema samogłoskami heterosylabicznymi w śródgłosie, przysparzało Podlasianom wiele problemów artykulacyjnych, o czym świadczą różnorodne próby przystosowania jego wymowy do języków i gwar wsł. funkcjonujących na tym obszarze. Imię na Podlasiu nie należało do popularnych, natomiast na ziemiach białoruskich było znane już od 1528 roku w formie *Палуян* oraz formach alternacyjnych: *Палуянка*, *Палуянчык*, *Палей*, *Палін*, *Еня*, *Енька*, *Еньчык* (Usc. 156). A. Superanskaâ obok formy cerk. *Полиен* umieszcza dwa warianty potoczne imienia: *Поляян* i *Поливан* (Sup. 272), co znaczy, że już na etapie przyswajania w języku cs. a następnie w narodowych językach wsł. pojawił się między samogłoskami interwokalny *j* lub *w* oraz obniżenie artykulacji *e* > *a*. Na Podlasiu w XVI i XVII wieku imię funkcjonowało w kilku wariantach dostosowujących połączenie *ie* do możliwości artykulacyjnych: w wariacie z obniżeniem artykulacji *i* > *e*, interwokalnym *j*, obniżeniem artykulacji *e* > *a* oraz podwyższeniem artykulacji *o* > *u* w sylabie poprzedniej: Puleian: *Puleian* Jonczenicz 1560–1563, RBS 496. Drugi wariant poświadcza przesunięcie (w stosunku do formy cerk. imienia) artykulacji samogłoski przedniej do szeregu tylnego *i* > *u*, pojawienie się interwokalnego *j* oraz obniżenie artykulacji *e* > *a*, co daje postać zbieżną z rosyjską formą potoczną: Połujan: *Poľuyan* 1558, IS 58. Na bazie skróconej podstawy tego wariantu (z zachowaniem *-uj-*) utworzono formę deminutywną: Połujko: *Poľujko* Paszyncz 1560, PML 138. Kolejny wariant imienia cerk. Polien nawiązuje do pot. formy ros. *Поливан*, w stosunku do której zachodzą kolejne zmiany: podwyższenie artykulacji *o* > *u* oraz synkopa *i*, por.: Pulwan: *Pulwan* Inurzenicz 1560–1563, RBS 496. Niewątpliwie zwraca uwagę brak form odzwierciedlających akanie, tak typowych dla języka potocznego i gwar białoruskich, które przecież na terenie historycznego Podlasia funkcjonowały. Być może na taki stan rzeczy miał wpływ język liturgiczny oraz polszczyzna kresowa w roli języka urzędowego. Przytoczony materiał ilustracyjny pokazuje, że likwidacja jednej z samogłosek heterosylabicznych miała wpływ na zmiany w obrębie konsonantyzmu. Zachowanie samogłoski przedniej pozwalało również zachować psł. zasadę korelacji palatalności, a następnie wraz z rozwojem języków słowiańskich zmiany w tym obszarze, tj. fonologizację miękkości lub defonologizację.

Likwidacja dyftongów *aŭ*, *eŭ*

Nietypowe dla języków słowiańskich dyftongi ulegały likwidacji jeszcze w epoce psł.; zgodnie z prawem sylab otwartych przed samogłoską niezgłoskotwórcze *ŭ* lub *ŭ* przechodziły w spółgłoski: *ŭ* > *w*, *ŭ* > *j*, zaś w sylabie zamkniętej

powstawały samogłoski dyftongiczne *i* lub *ě* (jat') < *eĭ, *aĭ, *oĭ oraz *u* < *aũ, *eũ, *oũ (Haburgaev, 1974, s. 110, 121–126). Przy adaptacji imion z łac. lub gr. do scs., następnie do cs. i języków narodowych, te zasady były zachowane, chociaż niejednakowo w polszczyźnie i językach wsł. (zwłaszcza w brus. i ukr.). W historycznym materiale podlaskim imiona były zapisywane w języku łac., polszczyźnie kresowej oraz stbrus., stąd mamy warianty imion z etymologicznymi dyftongami zwykle w tekstach łac. oraz różnymi przekształceniami w językach narodowych lub gwarach. Proces likwidacji dyftongów najczęściej zachodził w pozycji nagłosowej⁶, rzadziej w śródgłosie, i przebiegał inaczej niż w epoce przedchrześcijańskiej, ponieważ już nie działały prawa i zasady z okresu psł.

łac./gr. *aũ* > *aw*

Przejście *aũ* > *aw* obserwuje się tylko w wypadku położenia dyftongu *aũ* przed płynnymi *r* oraz *l*, co znalazło odbicie w imionach Wawrzyniec i Paweł.

Wawrzyniec/Laurencjusz, łac. cognomen *Laurentius* 'pochodzący z Laurencji' (: n. m. *Laurentum*, z suf. *-ius*), gr. Λαυρέντιος, scs. *Lavrentii*, *Lavren'ьсь*, stczes. *Vavřinec* (MaII 339), cerk. *Лаврѣнтуї* (Sup. 218) na Podlasiu w XVI i XVII wieku poświadczony w wariantach z etymologicznym *u* w tekstach łac.: Lauren: *Lauren* Soczewczyc 1560, PK 23; *Laurentii*: *Laurentii* Leszczynski in Leszczka 1580, JI 113; *Laurentio*: N'li *Laurentio* Filius Sigismundo Sawicki 1640, KD 4; *Laurentius*: *Laurentius* Psurski 1569, AU 260; *Laurenti/-y*: N'li *Laurenti* ol. Andreas Zaręba, N. Stanislaus olim *Laurenty* Zawadzki 1640, KD 627, 13, 15; ze zmianą słowiańską *u* > *w*: Wawros: *Wawros* olim Michaelis Witwiński 1569, AU 251; w tekstach pol. i stbrus. z *w*: Lauryn: *Lauryn* pop Mikulski ruski 1560, PK 6; Lauryn: *Lauryn* Drozdycz 1578, IG 336 oraz *u* > *w*: Lawryl: śl. Lewko, s[yn] śl. *Lawryla* Hancuczycz 1580, JI 123; Lawryn: *Lawryn* Lukyanow 1558, RG 326; Lawryszec: *Żeleźnicki Lawryszec* 1528, JI 184; Ławryn: *Ławryn* Hołubów 1528, JI 216; *Ławryn* Kucza 1639, OP 124; Ławryniec: *Ławryniec* Bernatowicz 1528, JI 192; *Ławriniec* Rzeźnik 1578, IG 55; Ławrysz: *Ławrysz* Sierkowicz 1545, IMŁI 103; Wawresz: *Wawresz* Malkowicz 1560, PMŁ 163; Wawrin/Wawryn: *Wawryn* Bazalko, *Wawrin* Stasiewicz 1560–1563, RBS 424, 426; *Wawrin* Szereszko 1662, PnM 440; Wawrysz: *Wawrysz* Woitiuk 1662, PnM 476; Wawrzec: *Wawrzec* Ołowieńka 1558, RG 53; Wawrzyniec: *Wawrzyniec* Brog 1571, IT 7; szl. *Wawrzyniec* Moniuszko 1676, RPD 350; Wawrzyń: *Wawrzyń* Chomicz 1545, IMŁI 105; Wawrzys: *Wawrzys* Przychozy 1560, PMŁ 181; Wawrzysz: *Wawrzysz* Cerep 1565, IA 5; *Wawrzysz* syn 1662, PnM 473.

⁶ Ten problem jest szczegółowo opracowany w artykule Z. Abramowicz „Adaptacja fonetyczna imion chrześcijańskich o samogłoskowym nagłosie w języku Podlasian w XVI–XVII w.” (w druku).

Nieco inaczej przebiegał proces adaptacji imienia *Paweł*, łac. praenomen *Paullus*, łac. *paulus* 'mały', gr. Παῦλος, scs. *Павѣль* i *Павѣль* (Mall 303; Tron-Wal 213), cerk. *Павел* (Sup. 442). W tym imieniu grupa spółgłosek *wł* w procesie adaptacyjnym została jednak rozdzielona samogłoską epentetyczną *ь* lub *ѣ*, z których w wyniku wokalizacji jerów pojawiło się *e* ruchome, czasami też *o* (w j. wsł. *ь > e*; *ѣ > o*). W materiale źródłowym z Podlasia są poświadczone różne warianty imienia: z etymologicznym *aŭ* w tekstach łac.: Paulus: *Paulus* olim Daskowicz 1569, AU, 245; Paulo: *Paulo* Lipinski 1662, PnM 409–437; Paulas: *Paulas* Simonik 1662, PnM 533; Paulin: Jan *Paulin* Uszynski 1662, PnM 536; w pojedynczych przypadkach także z *w* i epentetycznym *o*: Pawoł: *Pawoł* olim Alberti Piekut 1640–1641, KB 4. W tekstach pol. i stbrus. najczęściej z *w* i epentetycznym *e*: Paweł: *Paweł* Buckowicz 1551, IMŁII 281; *Paweł* Selwestrowicz 1685, KWB 15; Pawieł: *Pawieł* Herman 1567, IMBS 182. Jeżeli po płynnej *ł* występowała samogłoska, epentetyczne *e* lub *o* zanikało (jery były w pozycji słabej), por: Pawlis: *Pawlis* Pilianiewicz 1560, PK 19; Pawłok: *Pawłok* Wasków 1578, IG 54; Pawłuk: *Pawłuk* Łukaszewicz 1567, IMBS 182; Pawłuczek: *Pawłuczek* woźnica 1662, PnM 434. W tekstach pol. lub stbrus. czasami zachował się dyftong *aŭ*, ale nie ma on związku z etymologią łac., lecz rozwojem fonologicznym języków wsł., zwłaszcza białoruskiego i ukraińskiego (Bukatevič, Savickaâ, Usačeva, 1974, s. 106–107), por. Pauluk: *Pauluk* Skordziuk 1639, OP 121; Paulucz: z *Pauluczem* Zułunowicz 1560, IN 68. Funkcjonowanie obu imion w wariantywnych formach z *aŭ* oraz *aw* na Podlasiu w XVI i XVII wieku wiąże się z sytuacją etnolingwistyczną tego regionu oraz równym statusem kilku języków urzędowych. Język łac. zwykle zachowywał formę etymologiczną lub bardzo do niej zbliżoną, natomiast oba języki narodowe, tj. polszczyzna kresowa i stbrus., dopuszczały formy potoczne, które odzwierciedlały zmiany pol. lub wsł. Zachowanie *ŭ* w takich formach imiennych, jak Pauluk, Paulucz, są charakterystyczne dla języka stbrus⁷.

ZMIANY ZE WZGLĘDU NA PIONOWE RUCHY JĘZYKA

Najczęstszą zmianą w imiennictwie podlaskim w XVI i XVII wieku w śródgłosie było podwyższanie artykulacji, które dotyczyło samogłosek *a*, *e*, *o*, oraz obniżenie artykulacji samogłosek *i*, *u*, *y*, *e*, *o*.

⁷ We współczesnym języku białoruskim i ukraińskim wymowa *ŭ* na miejscu etymologicznego *w* na końcu wyrazu lub w śródgłosie przed spółgłoską stała się normą literacką, w języku białoruskim znajduje potwierdzenie także na piśmie — w grafii białoruskiej *ŭ*, zob. Bukatevič, Savickaâ, Usačeva (1974, s. 106–107).

Podwyższenie artykulacji

Etymologiczne $a > o$

To zjawisko obserwuje się w licznych imionach w różnych sylabach i pod wpływem różnych czynników. W największym stopniu ten typ zmian fonetycznych może łączyć się z przejściem alternacji iloczynowych w jakościowe, a to z kolei ze skracaniem imion i łączeniem tego procesu z wprowadzeniem samogłosek krótkich, co może potwierdzić np. imię *Gawin* lub *Gawiniusz*, z łac. *Gavinus* (JSi 110), imię rodowe od nazwy miasta Gabii w Lacjum, cerk. Гавиний (Sup. 151): Howin: *Howin* Stary 1551, IMLII 275; i z jednoczesnym obniżeniem artykulacji $i > e$: Howien: *Howien* Piotrowicz 1558, RG 15; *Howien* Moniew 1578, IG 71.

W wypadku imienia bibl. *Jerachmiel*, hebr. *jerachme'el* 'niech Bóg się zmiłuje' (Tron.-Wal. 149), gr. Ἰεραμεηλ (BPG: 1 Krn 2,25), łac. *Ierahmeel*, *Jerameel*, *Jeremiel* (LV), pol. bibl. *Jerachmeel*, bibl. cerk. *Иеряхмеил* (1 Krn 2,25), podwyższeniu artykulacji $a > o$ towarzyszą inne zmiany (synkopa e , metateza i oraz apokopa l): Jerochim: *Jerochim* Kozich 1551, IMLII 235.

W biblijnym imieniu *Malachiasz*, hebr. *mal'aki* 'mój wysłannik' (Tron.-Wal. 182), gr. Μαλαχίας, łac. *Malachias*, scs. *Malachija*, *Malachii* (Mall 277), cerk. *Малахия* (Sup. 433) obserwuje się podwyższenie artykulacji $a > o$ wraz z tendencjami rozwijającymi się na kolejnych etapach rozwoju języków słowiańskich (z epentetycznym w , przejściem $-ij > -ej$, być może również ze zmianą miejsca akcentu): Małochwiey: Poluchta *Małochwiey* z bratem 1560, IN 68.

W imieniu bibl. *Bartłomiej* (aram. *bar Tolmaj*, gr. Βαρθολομαῖος, łac. *Bartholomaeus*, cerk. *Варфоломеѳ*) podwyższenie artykulacji $a > o$ zachodzi w wariacie Bołtromej: *Bołtromej Neswitski* 1528, JI 183. Zmianę zachowują formy pochodne od skróconej i przekształconej fonetycznie podstawy Bołtr-: *Boltr* 1578, IG 82; *Boltrel*: *Boltrel Grawczew* 1578, IG 141; *Bołtruk*: *Bołtruk Pieczkowicz* 1558, RG 366. W tym imieniu podwyższenie artykulacji $a > o$ mogło zachodzić w wyniku międzysylabowej harmonii wokalicznej: $a-o : o-o$, również może łączyć się z rodzimą tendencją podwyższania artykulacji $a > o$ przed samogłoską nosową i r (Stieber 1966, 35; Mall 1994, 38), co możemy obserwować także w imieniu *Marcel*, łac. cognomen *Marcellus* (: prenamen *Marcus* Mall 278), cerk. *Маркелл* Sup. 230, poświadczonym na Podlasiu w formach: w tekście łac. *Marcellam* Wyśiński 1673, zaś w pol. *Marchel*: pan *Marchel* Kobylenki 1662, PnM 419 i *Morchel*: szl. *Morchel* Misieniuk 1676, RPD 349.

Podwyższenie artykulacji $a > o$ w imieniu *Agapiusz*, z gr. Αγάπιος (: *ἀγάπιος* 'ukochany, drogi' Sup. 105), łac. *Agapius* (JSi 9), cerk. *Азάνуѳ* (Sup. 105) wiąże się z adaptacją imienia w gwarach wsł. i przebiega w dwóch etapach: najpierw zachodzi typowe dla języków słowiańskich przejście nagłosowe $a > o$, co pociąga

za sobą zmianę w śródgłosie w wyniku międzysylabowej harmonii wokalicznej: $a-a > o-a > o-o$, por.: Okopiej: *Okopiey* Gizakiew 1578, IG 87.

Podobnie w imieniu *Asaf*, z hebr. *asaf* '(Bóg) dodaje, pomnaża' (Tron.-Wal. 50; Sup. 124), łac. *Asaphus*, gr. Ἀσάφ (BA — Iz 36,3), cerk. *Иоасаф* (Sup. 124): Osop: *Osop* Rewkowicz 1545, IMŁI 113.

Inaczej przebiega adaptacja imienia *Kasjan*, z łac. cognomen *Cassianus* 'należący do Kasja' (: od nomen gentile *Cassius* > *cassus* 'pusty, próżny' Mall 259), cerk. *Касси́ан* (Sup. 206), gdzie następuje rozpodobnienie samogłoski w pierwszej sylabie, por.: Kosian: *Kosian* Pop 1578, IG 305.

Zbliżone procesy zachodzą również przy adaptacji imienia *Salustiusz*, łac. *Sallustius* 'należący do Sallusta', gr. Σαλλούστιος, ros. *Саллюстий* (JSi 239), które w podlaskich źródłach wystąpiło w formie skróconej Solost: *Solost* Nestorowicz 1558, IB 42, przy czym w tym wypadku podwyższenie artykulacji $a > o$ w pierwszej sylabie pociągnęło za sobą obniżenie artykulacji $u > o$ w sylabie następnej, co pozostaje w ścisłym związku z międzysylabową harmonią wokaliczną.

W imieniu *Sebastian*, gr. Σεβαστιανός (: σεβάστος 'czcigodny, święty dostojny' SGrP), łac. *Sebastianus*, scs. *Sevastijanъ* (Mall 321), cerk. *Севастіан* (Sup. 321), zmiany fonetyczne dotyczą wariantu cerk.: artykulacja samogłoski e pod wpływem następującej labialnej spółgłoski w przesuwa się do szeregu tylnego ($e > o$) i jednocześnie wpływa na podwyższenie artykulacji samogłoski $a > o$ w sylabie następnej, por.: Sowościan: *Sowościan* Jakubowicz 1639, OP 124; Sowosciey: *Sowosciey* Kuryło, *Sowosciey* Pilipowicz 1639, OP 112, 109.

Etymologiczne $a > e$

Podwyższenie artykulacji $a > e$ zachodzi z jednoczesnym przesunięciem samogłoski do szeregu przedniego. W polszczyźnie wiązało się to z oddziaływaniem fonemów półotwartych (l, l, m, n, n, r) na poprzedzające je samogłoski i sięgało XIV wieku (Stieber 1952, 35–36; Mall 37). W podlaskim materiale imienniczym ten proces obserwujemy przed r : w niektórych formach imienia *Baltazar* (aram. *balsaccar*, z akad. *bel-šar-uccur*, gr. Βαλτασαρ, łac. *Balthassar*, bibl. wśł. *Βαλμαζαρ*, *Βαλμασαρ* Sup. 129). Do polszczyzny imię przejęte w formie *Baltazar*, w niem. występowało w formach *Balthazar*, *Balzar*, *Balzer*. W odnotowanych w podlaskich źródłach formach podwyższenie artykulacji a do e przed r nastąpiło w formach: Baltazer: śl. *Baltazer* z Jelitków 1580, JI 43; Balcer: szl. *Balcer* Niedzwiecki 1676, RPD 350.

Podwyższenie artykulacji $a > e$ przed r zachodzi także w imieniu *Parteniusz*, łac. *Parthenius*, z gr. Παρθένιος (: παρθένιος 'dziewiczy, czysty' SGrP — epitet Ateny, Zeusa), scs. *Parthenii* (Mall 303), cerk. *Парфений*, st. kalen. *Парфен* (Sup. 265), które w podlaskim materiale imienniczym wystąpiło w przekształconej

formie alternacyjnej Pierchwin: *Pierchwin* 1558, IS 58 oraz derywatach: Pierchuc: *Pierchuc* Hankowicz 1551, IMŁII 300; Pierchucz: *Pierchucz* Swisthow 1558, IB 41; Pierchus: *Pierchus*, Philis Pauloniczy 1560–1563, RBS 496.

Zmiana $a > e$ przed m jest poświadczona jedynie w imieniu *Hoham*, o niejasnej etymologii z hebr. *hoham* (Tron.-Wal. 134), gr. Αίλαμ, łac. *Oham* (LV), bibl. pol. *Hoham*, bibl. cerk. *Гогам* (Joz 10,3). W źródłach podlaskich poświadczona w formie rozszerzonej Hohemias: śl. Józef Kunczewicz i brat jego *Hohemias* 1580, JI 123.

W wielu imionach przejście $a > e$ było związane z innymi uwarunkowaniami.

W imieniu *Baltazar* następowało ono też w innych sylabach: Baltezar: szl. *Baltezar* Kostro 1569, AU 273; co raczej wiąże się z procesem dysymilacji samogłosek w sąsiadujących sylabach: *Bal-ta-zar* > *Bal-te-zar* lub asymilacji w stosunku do formy już przekształconej fonetycznie: *Bal-ta-zer* lub *Bal-te-zar* > *Bal-te-zer*: śl. *Baltezer* ol. Mikołaja Sobieszczkowski 1580, JI 116.

Imię *Sebastian* wystąpiło w formach potwierdzających zjawisko między-sylabowej harmonii wokalicznej: Sebestiani: *Sebestiani* Szepiotowski 1569, AU 243; Sebestian: szl. *Sebestyan* Osiński 1569, AU 291; *Sebastian* Gosliczki 1640–1641, KB 21. W kilku wypadkach można odnotować metatezę z jednoczesnym podwyższeniem artykulacji $a > o$: Sobestam: *Sobestam* Mielków 1578, IG 306; Sobestyan: *Sobestyan* Breżizew 1578, IG 335.

Jeszcze inaczej należy interpretować podwyższenie artykulacji $a > e$ w imieniu *Adam*, zach.-sem. *ʾadam* ‘człowiek’ odpowiednik akad. *awilu/amilu* ‘człowiek wolny’ (etym. nie ma więc związku z ziemią) (Tron.-Wal. 32), gr. Ἀδάμ, łac. *Adam* (MaII 177), cerk. *Адам* (Sup. 372), które na Podlasiu w XVI i XVII wieku funkcjonowało nie tylko w formach utrwalonych w polszczyźnie: *Adam* i *Jadam*: *Adam* Swirz 1528, JI 216; szl. *Jadam* Nowosielski 1569, AU 266, 271, 275, lecz również *Jedam*: *Jedam* Sobieszcza 1536, O 24, gdzie wpływ na podwyższenie artykulacji $a > e$ w parze *Jadam* — *Jedam* może wiązać się z rozpodobnieniem: $a-a : e-a$, chociaż nie można wykluczyć tu północnomazowieckiego przejścia $ja > je$ ⁸.

Etymologiczne $a > y$

Podwyższenie artykulacji a do najwyższego poziomu odnotować można w jednym imieniu *Adalbert/Olbracht*, stwniem. *Athalbraht* (stwniem. *adal* ‘ród, ród szlachecki’ i stwniem. *beraht* ‘jasny, błyszczący’ SeibV 266) już w średniowiecznej Polsce, podobnie jak i w Niemczech, funkcjonowało w wielu wariantach fonetycznych: *Albracht*, *Albrecht*, *Albrycht*, *Olbrocht*, *Olbrycht* itd.

⁸ Zob. J. Garczyńska, „Charakterystyka dialektu mazowieckiego”, wersja online (dostęp: 13.07.2021).

(zob. Mall 176–177). Podlaskie źródła odnotowują trzy warianty imienia, w tym tylko jeden z etymologiczną samogłoską *a*: Olbracht: *Olbracht* Gasztold 1513, UP 59. Pozostałe formy są poświadczone ze zmianą *a > y*: Albrycht: *Olbracht* (*Albrycht*) Kurzeniecki 1640, UP 38; Olbrych: Pan *Olbrych* Irzykowicz 1580, JI 78; Olbrycht: *Olbrycht* Gasztold 1513–1530, JIII 246; *Olbrycht* Hornacki 1662, PnM 526, co może wiązać się z wariantem niemieckim drugiego członu *-bricht*, *-brich* (Mall 176) lub wynikać z bezpośredniego zapożyczenia w takiej postaci całego imienia z języka niem.

Etymologiczne *e > i/y*

Podwyższenie artykulacji *e > i/y* zachodziło w językach słowiańskich od dawna. W imionach średniowiecznej Polski M. Malec odnotowuje szereg przykładów takich zmian, zwracając szczególną uwagę na wpływ następujących po *e* spółgłosek nosowych *n* i *m* oraz *r* (Mall 38). W materiale podlaskim z XVI i XVII wieku tę regułę potwierdza wiele imion, por.:

– przed *n*:

Imię *Leonard* najpierw utraciło jedną z samogłosek heterosylabicznych (zob. wyżej) i w historycznym materiale podlaskim (szesnasto- i siedemnastowiecznym) jest poświadczone zarówno w wariacie imienia powszechnie funkcjonującym w średniowiecznej Polsce: *Lenard/Lenart*, jak i fonetycznie zmodyfikowanym z podwyższeniem artykulacji *e > i*: Linard: *Linard* Danilowski 1560–1563, RBS 421.

Imię *Parteniusz*, cerk. *Парфенуї* (zob. wyżej), na Podlasiu w XVI i XVII wieku funkcjonowało w formach alternacyjnych z zachowaniem etymologicznego *e*: Parfien: *Parfien* Jakowów 1578, IG 315; *Parfen* Kuchowicz 1662, PnM 530, 527; Parchwien: *Parchwien* Bonda 1560, PK 20 oraz ze zmianą *e > i*, której towarzyszy samogłoska epentetyczna *a* w sylabie poprzedzającej zmianę, co mogło wpłynąć na podwyższenie artykulacji samogłoski w sylabie następnej: Parafin: *Parafin* Troczuk 1662, PnM 423; Parafinik: laboriosus *Parafinik* 1662, PnM 446.

W imieniu *Wawrzyniec*, cerk. *Лаврентуї* (zob. wyżej), etymologiczne *e* zachowało się w formach alternacyjnych: Wawresz: *Wawresz* Malkowicz 1560, PMŁ 163; Wawrzec: *Wawrzec* Ołowieńka 1558, RG 53. W pozostałych formach poświadczonych w podlaskim materiale na miejscu etymologicznego *e* występują *i* lub *y*, por.: Wawrin: *Wawrin* Szereszko 1662, PnM 440; Wawryn: *Wawryn* Bazalko 1560–1563, RBS 424; Wawrysz: *Wawrysz* Woitiuk 1662, PnM 476; Wawrzyń: *Wawrzyń* Chomicz 1545, IMŁI 105; Wawrzys: *Wawrzys* Przychozy 1560, PMŁ 181; Wawrzysz: *Wawrzysz* Liewoniewicz 1551, IMŁII 327; Wawrzyniec: *Wawrzyniec* Niewierowicz, *Wawrzyniec* Trochimowicz 1558, IB 42, 36; szl. *Wawrzyniec*

Moniuszko 1676, RPD 350. Zmianę $e > i$, y odzwierciedlają również formy alternacyjne oparte na cerk. postaci imienia, por.: Lauryn: *Lauryn* Drozdycz 1578, IG 336; Ławryn: *Ławryn* Hołubów 1528, JI 216; Ławriniec: *Ławriniec* Kramkowskiej 1536, O 24; Ławryniec: *Ławryniec* Tomkowicz 1528, JI 193, z zachowaniem y w derywacie: Ławrysz: *Ławrysz* Sierkowicz 1545, IMŁI 103.

– przed m :

Artemiusz, gr. Ἀρτέμιος ‘należący do bogini Artemis’ (Mall 188), łac. *Artemius*, *Arthemius* (JSi 33), cerk. *Apmemuū* (Sup. 123), na Podlasiu funkcjonowało w formach alternacyjnych, zarówno z zachowaniem etymologicznej e : Arciem: *Arciem* Kuźma Miciewicz 1560, PMŁ 160, jak i z samogłoską o podwyższonej artykulacji $e > i$: Arcim: *Arcim* Dudarenia 1639, OP 143; Arcimiec: *Arcimiec* Rybołów 1545, IMŁI 105; Arczim: *Arczim* Trochimowicz 1558, RG 12. Zmiana $e > y$, odnotowana w średniowiecznej Polsce w imieniu Artym (zob. Mall 188–189), wystąpiła jedynie w podstawie słowotwórczej nazwiska Artymowicz: Lucz *Artymowicz* 1560, PK 8. Podwyższona samogłoska i zachowana jest w derywatach: Arcisz: *Arcisz* Malczanin 1577, JI 167; Arczisz: *Arczisz* Ilinikowicz 1560–1563, RBS 477.

Klemens, łac. *clemens* ‘łagodny, spokojny, cichy’, gr. Κλήμης, w scs. *Kliment*, *Klimentij*, *Klimjant*, *Klimont* (Mall 259; Tron.-Wal. 170), cerk. *Климент* (Sup. 211) na Podlasiu w XVI i XVII wieku rzadko występowało w formie przejętej z łac. z etymologicznym e , chociaż w użyciu było: Klemens: *Klemens* Biliński — rotmistrz tykociński 1565, JIII 256; Jan *Klemens* Branicki marszałek nadworny kor., starosta biel. 1670, UP 65. Przeważały jednak formy z podwyższoną artykulacją $e > i$ oparte na cerk. postaci imienia z jednoczesnym przesunięciem e w drugiej sylabie do szeregu tylnego $e > o$: Klimont: szl. *Klimont* Tchorznicki s. Marcinow 1569, AU 281; z podwyższeniem artykulacji $e/o > u$: Klimunt: *Klimunt* Bileński — rotmistrz 1570, JIII 255; *Klimunt* Prosieński 1640–1641, KB 3. Zmiana $e > i$ konsekwentnie występuje w formach alternacyjnych, zarówno w tekstach sporządzonych w języku łac.: Clim: Iwan olim *Clim* de Banki 1569, AU 246; Climosz: *Climosz* Swietczicz 1560–1563, RBS 496, jak i w pozostałych zabytkach piśmiennictwa podlaskiego: Klim: *Klim* Zaniewicz 1545, IMŁI 93; *Klim* Abramowicz 1640, KB 11; Klimasz: *Klimasz* Duzka 1545, IMŁI 93; Klimek: szl. *Klimek* Tarassowicz 1569, AU 275; Klimko: *Klimko* Mikołajkowicz 1528, JI 192; Klimosz: *Klimosz* Klimowicz 1551, IMŁII 289.

Imię *Nikodem*, gr. Νικόδημος (: νίκη ‘zwycięstwo’ + δῆμος ‘lud’), łac. *Nikodemus*, scs. *Nikodimъ* (Mall 295), cerk. *Никодим* (Sup. 250), na Podlasiu w XVI i XVII wieku najczęściej występowało w formie zaadaptowanej do polszczyzny *Nikodem*: *Nikodem* Silnicki 1537, 1699, UP 104. Podwyższenie artykulacji $e > y$ nastąpiło w jednym przypadku: *Nikodym*: śl. *Nikodym* Zaleski 1580,

JI 40, co w oczywisty sposób łączy się z obecnością cerk. wariantów imion na tym terenie.

Imię *Demetriusz*, *Dymitr*, łac. *Demetrius*, z gr. Δημήτριος 'odnoszący się do greckiej bogini Δημήτηρ', cerk. *Димитрій* (MaII 210, Sup. 169), w podlaskich zabytkach piśmiennictwa wystąpiło w formie łac.: *Demetrius*: pater *Demetrius* Wierzba 1662, PnM 524; w zeslawizowanej postaci łac. wariantu imienia: *Demetry*: *Demetry* Wierzba swiaszczennik Gnoienski 1662, PnM 524 a także w formach ze zmianą $e > i, y$, którą należy łączyć ze sposobem przejmowania gr. η w scs. (por. formy imion w scs. MaII 210): *Dimithr*: *Dimithr* Wasziliwicz 1558, RG 21; *Dymitr*: *Dymitr* s. Ilkow 1569, AU 276; *Dymitr* Hubczyk 1662, PnM 425.

– przed *r*:

Hieronim, z gr. Ἱερόνυμος (: ἱερός 'poświęcony' + ὄνομα 'imię' SGrP), łac. *Hieronymus*, cerk. *Иероним* (JSi 128, Sup. 193) na Podlasiu w XVI i XVII wieku używano formy łac.: *Hieronimus*: *Hieronimus* olim Kucz 1569, AU 246, jak i form zaadaptowanych z łac. do polszczyzny z etymologiczną *e*: *Jeronim*/*Hieronim*: *Hieronim* Irzykowicz 1520, JIII 244, 246; *Jeronim* 1560, PMŁ 135; *Hieronim* Orzeszko 1647, LM 113. Podwyższenie artykulacji występuje w formie alternacyjnej: *Hira*: *Hira* brat jego 1551, IMŁII 234.

Podlaski materiał historyczny pokazuje, że podwyższenie artykulacji $e > i$ przed *r* nie zawsze zachodziło w badanym okresie, na co być może wpływ miało miejsce akcentu, który w językach wsł. był ruchomy, zaś akcentowany fonem znajdował się w silnej pozycji i nie ulegał zmianom artykulacyjnym, natomiast w sylabach nieakcentowanych mogły zachodzić zarówno zmiany pod względem iloczasu, jak i jakości samogłoski. Z analizy adaptacji imiennictwa historycznego w gwarach i językach potocznych Podlasia wynika, że proces podwyższania artykulacji mógł zachodzić w wyniku dysymilacji samogłosek w sąsiadujących sylabach lub tzw. *ikania*⁹, jak np. w imieniu rodzimym *Niewier* (strus. *Невѣр* 'nieochrzczony, nie naszej wiary' Sup. 246), które jest poświadczane w dwóch wariantach: *Niewier*: *Niewier* Łomzowicz 1558, IS 55 i *Niwier*: *Niwier* Michnowicz 1558, IS 56.

Podobne zmiany możemy odnotować także w imieniu *Eleuteriusz*, gr. Ἐλευθέριος (: ἐλεύθερος 'wolny' SGrP), łac. *Eleutherius*, scs. *Elevterii* (MaII 298), cerk. *Елевфѣрій* (Sup. 180), które na Podlasiu w XVI i XVII wieku funkcjonuje wyłącznie w fonetycznie przekształconych formach alternacyjnych. Zachowanie etymologicznej *e* w śródgłosie w obu sylabach jest poświadczane tylko

⁹ Ikanie jest charakterystyczne dla gwar wsł. i polega na wymowie samogłosek *a, o, e* po spółgłoskach miękkich w sylabach preakcentowanych oraz pozostałych nieakcentowanych jako *i* (Ćernyh, 1952, s. 120).

w nazwisku odimiennym Olefierów: Matsiey *Olefierów* 1578, IG 305. W pozostałych poświadczonych formach imion podwyższenie artykulacji $e > i$ powstawało w sylabie medialnej i zachodziło w wyniku dysymilacji: Olif(i)er: *Olifer* Omelianowicz, *Olifier* Bucko 1639, OP 112, 142; Olichwier: *Olichwier* Filipów 1578, IG 70. Zmiana $e > i$ zachowana jest także w formach alternacyjnych i derywatach sufiksalnych, które można łączyć również z innymi imionami (Aleksander, Aleksy, zob. Mall 180–181): Olich: *Olich* Osipowicz 1560, PML 130; *Olich* z Moszczonej 1600, AK 155; Olichno: *Olichno* Moyszyc 1639, OP 121; Olicz: *Olicz* 1558, IB 43; *Olicz* Smietanicz/Smiotanicz 1560, PK 18, 21. Podwyższenie artykulacji w obu sylabach imienia jest poświadczane tylko w podstawach nazwisk patronimicznych. Obecność tych samych nazwisk z etymologicznym e przed r świadczy o tym, że proces podwyższania artykulacji $e > i$ przed r mógł być żywy i zachodził, jeśli nie był ograniczany miejscem akcentu oraz funkcjonowaniem imienia w języku liturgicznym, por.: Olichwierowicz: Jakub *Olicswierowicz* 1571, IT 14; Olichwirowicz: Hryc *Olichwirowicz* 1662, PnM 531; Olifierowicz: Łuc *Olifierowicz* 1551, IMŁII 343; Olifrowicz: pater Manuel *Olifrowicz* 1662, PnM 421; Olichwierczyk: Szczesny *Olichwierczyk* 1565, IA 5 i Olichwirczyk: Stas *Olichwirczyk* 1565, IA 5.

Przejmowanie gr. i łac. imion z wygłosowym $-aos$, $-eas$, $-eos$ do scs. i następnie cs. z finalnym $-ej$ lub $-ij$ utrwalalo się na Podlasiu dzięki językowi liturgicznemu ludności prawosławnej. W podlaskim historycznym materiale antropimicznym wyraźnie widać mieszanie obu wygłosowych wariantów imion: $-ej > -ij$ lub odwrotnie — przekształcanie cerk. $-ij > -ej$ (por. niżej). Podwyższenie artykulacji e do i/y w imionach przyswojonych przez języki liturgiczne i narodowe z wygłosowym $-ej$ ilustrują następujące poświadczenia:

Andrzej, cerk. *Ανδρεΐ* (Sup. 377), wsł. Andrej: *Andrej* Mikuciewicz 1578, IG 287; Ondrij: Brukacz *Ondrij* 1662, PnM 425; pol. Andrzej: *Andrzej* Moszkowicz 1551, IMŁII 324 i Andrzy: *Andrzy* Mieckowicz 1551, IMŁII 197.

Taleleusz, gr. *Θαλλέλαιος* ‘kwitnąca oliwka’, łac. *Thalelaeus*, cerk. *Φαλαλέϋ*, *Φαλλελέϋ*, *Φαλελέϋ*, *Ταλαλέ* (Sup. 317) — to imię jest poświadczane tylko w skróconej postaci z synkopą części medialnej formy cerk., por.: Faley: *Faley* Tykanik 1662, PnM 412 i z podwyższeniem artykulacji $e > i$: Falij: *Falij* Muzyka 1662, PnM 425.

Podobne zmiany są poświadczane także w parze imion *Maciej* — *Maczij*. Należy przypuszczać, że w tym wypadku proces zachodził pod wpływem gwar wsł., w związku z czym wymaga to szerszego komentarza. Imiona *Maciej* i *Mateusz* mają ten sam źródłosłów, zaś różnice w brzmieniu imion uwarunkowane były kontekstem biblijnym. *Mateusz*, hebr. *mattenaj* ‘dar Jahwe’, do gr. przejęte w postaci *Ματθαῖος*, *Μαθθαῖος*, w łac. przybrało postać *Matthaeus* (Tron.-Wal. 185; Mall 274), cerk. *Ματφείϋ* (Sup. 232), zaś imię zadamowione w polszczyźnie w formie

Maciej powstało na bazie skrótu imienia *Mattitiasz* (z hebr. *mattitjah(u)* ‘dar Jahwe’), które przybrało w gr. postać Ματθίας, łac. *Matthias*. Imię to nosił uczeń Jezusa wybrany dla zastąpienia Judasza i dopełnienia liczby Dwunastu (Dz 1,21–26). Różne formy imion z pewnością wprowadzono celowo dla odróżnienia obu postaci NT, tym bardziej że należały do dwunastu apostołów Jezusa. Podobne rozróżnienie wprowadzono też w przekładzie synodalnym Biblii. W rosyjskim przekładzie imię Apostoła i Ewangelisty występuje w formie *Матфѣѹ*, natomiast uczeń wybrany w zastępstwie Judasza jest nazywany imieniem *Матфѣѹѹ* (por. Евангелие от Матфея oraz Деян 1, 23; 26). Na Podlasiu w XVI i XVII wieku imię *Maciej* należało do popularnych. Nadawano je w podstawowej formie polskiej i cerkiewnej, chociaż zróżnicowanie fonetyczne i graficzne było duże. Imię w zależności od zabytku piśmiennictwa i przyjętych w nim zasad ortograficznych zapisywano w różnych wariantach. Analiza adaptacji formy łac. na różnych etapach przejmowania pokazuje chronologię osvajania imienia w polszczyźnie i gwarchach Podlasia w XVI i XVII wieku (Abramowicz, 2019, s. 322). Odpowiednikami polskiej pary imion *Mateusz* — *Maciej* w prawosławiu stała się para *Матфѣѹ* — *Матфѣѹѹ*, co mogło mieć wpływ na podwyższenie artykulacji *e > i* w polskiej postaci imienia *Maciej/Matiej* (i warianty: *Macziej*, *Matsiey*, *Matszey*) — *Maczjij/Matij*, por.: *Maciej*: *Maciej* Burszyc, *Maciej* Olizar 1558, IS 51, 50; *Maciej* Bokaczewicz 1639, OP 114; *Macziej*: *Macziey* Ostasskiewicz, *Macziey* Polixic 1558, RG 29, 497; *Matiej*: *Matiej* Białosuknia, *Matiej* Wrotienskij 1536, O 24, 23; *Matey*: *Matey* Jakubowicz Czastnik 1528, JI 193; *Matsiey*: *Matsiey* Olefierów 1578, IG 305; *Matszey*: *Matszey* Jakonow 1578, IG 60; z podwyższoną artykulacją *e > i*: *Maczjij*: *Maczii* Chudko, *Maczii* Lesczinski 1560–1563, RBS 427, 426; *Matij*: *Matij* Mateczuk, *Matij* Szupilik 1662, PnM 423, 428.

Podwyższenie artykulacji *e > i* może łączyć się z ukraińskim ikawizmem¹⁰. To zjawisko znajduje odbicie w imionach: *Gleb*, ze stnord. *Gudleifr* = *Gottlieb* (stwniem. *Got* ‘Bóg’ i *leiba* ‘dziedzictwo’ SeibV 290, Sup. 158). W podlaskim historycznym materiale antroponimicznym dominuje forma *Hleb*: *Hleb* Waskowicz 1545, IMLI 105; *Hleb* Hażenia 1662, PnM 428. Pojawia się też i jej ukraiński odpowiednik *Hlib*: *Hlib* Kasaralik 1662, PnM 424.

Podobną zmianę można odnotować również w parze imion *Jew/Jiew* — *Jiw*, która powstała w wyniku przekształceń fonetycznych imienia bibl. *Hiob*, hebr. *’ijjōb*, od zach.-sem. *’ajja ’abu* ‘gdzie jest ojciec?’, tłumaczone też zgodnie z treścią księgi jako imiesłów bierny: ‘traktowany jako wróg (*’ojeb*)’ (Tron.-Wal. 134), przejęte do gr. w formie *’Ιούβ*, łac. *Iob*, język scs. przyswoił to imię z gr. w formie *Іовъ*,

¹⁰ Zjawisko fonetyczne w języku ukraińskim polegające na zastąpieniu dawnego *ě* (’b ‘jać’) oraz nowych samogłosek *o*, *e* powstałych w procesie wokalizacji jerów (’b oraz ’b). W wyniku dyftongizacji *o*, *e > i*, np. *хлеб > хліб*, *лето > літо* (Bukatevič, Savickaâ, Usačeva, 1974, s. 90, 98).

Ijevъ (Mall 254), cerk. *Июв* (Sup. 197). Źródła podlaskie poświadczają funkcjonowanie imienia w XVI i XVII wieku w różnych wariantach: zbliżonym do jednej z form scs.: Jew/Jiew: *Jiew* 1545, IMŁI 102, 111; *Jew* Paszkowicz 1551, IMŁII 273; powstałego na jej bazie wariantu o cechach ukraińskich *Jiw*: *Jiw* Wakowicz 1551, IMŁII 298 (choć w ukr. utrzymała się forma z etymologicznym o — *Юв, Юов*, zob. Usc. 101), opartym na łac.: *Jop*: *Jop* Praethphus (Prajtfus) 1520, JIII 247, oraz przekształconej cerk. formie *Jowa*: *Jowa* ze Stoku, piekarz 1560, JI 81.

Imię *Teodor*, cerk. *Феодор*, wsł. *Fedor, Fiodor* (Sup. 318) w podlaskich zabytkach piśmiennictwa jest poświadczony w różnych formach (zob. wyżej). Ukraińskie przejście $e > i$ odzwierciedla para imion pochodnych od cerk. postaci imienia: *Fiedko* — *Fidko*, por.: *Fiedko*: *Fiedko* Prokopiew 1578, IG 85; *Fiedko* Kasztan 1662, PnM 426; *Fidko*: *Fidko* Pietraszewicz 1567, IMBS 183.

Etymologiczne $e > y$

Podwyższenie artykulacji $e > y$ na Podlasiu w XVI i XVII wieku było zjawiskiem rzadkim i łączyło się z przesunięciem samogłoski do szeregu tylnego oraz dyspalatalizacją spółgłoski miękkiej, co należy łączyć z wpływem gwar o cechach ukraińskich. Zmiana $e > y$ nastąpiła w parze imion *Jozep* — *Jozyp*: *Józef*, z hebr. *jōsēp* 'niech (Bóg) doda (więcej dzieci)' (Tron.-Wal. 159), gr. *Ἰωσήφ*, łac. *Ioseph*, scs. *Josifъ, Osifъ, Osipъ* (Mall 300), cerk. *Иосифъ*, nar. *Ocun* (Sup. 198) w materiale źródłowym: *Jozep*: *Jozep* Krusowka 1639, OP 121; *Jozyp*: *Jozyp* Marcinowicz 1639, OP 121.

Etymologiczne $o > u$

Znacznie częściej podwyższeniu ulegała artykulacja $o > u$, która obejmowała zarówno imiona katolików, jak i prawosławnych, co może łączyć się z sylabami zamkniętymi spółgłoskami *l, n, nt, r*; spółgłoskami wargowymi (Mall 38) oraz z procesem zaniku samogłosek ścieśnionych w języku polskim (Długosz-Kurczabowa, Dubisz, 1998, s. 129). W formach alternacyjnych i strukturalnie rozbudowanych mogły też oddziaływać czynniki słowotwórcze. Materiał źródłowy w wielu wypadkach to potwierdza, por.:

Agaton, z gr. *Ἀγάθων* (: *ἀγαθόν* 'dobro' SGrP), cerk. *Агафон* (Sup. 104), w źródłach podlaskich imię wystąpiło w formach: *Hapon*: *Hapon* Masiukowicz 1551, IMŁII 285; *u Hapona* Kisluka 1662, PnM 515, oraz ze zmianą $o > u$: *Apun*: *Apun* 1557, IS 52; *Hapun*: *Hapun* Bodawicz 1558, IB 38.

Andrzej — w parze imion *Andros* (zob. wyżej) — *Andrus*: *Andrus* Dudczyc 1558, IB 41; *Andrus* Rodzewicz 1566, IA 12; *Andrusz*: *Sienko* Szeypak z *Andruszem* 1551, IMŁII 279; *Ondruszko*: *Ondruszko* Dowojnowicz 1438, JIII 245, por. niżej.

Apollonia, gr. Ἀπολλωνία ‘poświęcona Apollinowi’, łac. *Apollonia*, cerk. *Аполлинария*, pot. *Аполина*, *Полина* (Sup. 353), w materiale źródłowym: Appollonia: vidua *Appollonia* Żywoszczykowa 1662, PnM 451; Pollonia: nobilis *Pollonia* Sarnacka 1662, PnM 443; Puluna: Piotrowa *Puluna* wdowa 1662, PnM 485.

Arnolf, stwniem. *Arnolf* i *Arnulf* (Mall 187), w źródłach podlaskich wystąpiło w obu wariantach, które mogły być przejęte bezpośrednio z niem., por.: Arnolf: *Arnolf* Hlebowicz 1520, JIII 256; Arnulf: *Arnulf* Hlebowicz 1520, JIII 253.

Izydor, gr. Ἰσίδωρος (: Ἴσις ‘nazwa bogini egipskiej’ i δῶρον ‘dar’ Mall 239), cerk. *Исидор*, pot. *Сидор* (Sup. 295), w materiale źródłowym: Sidor: *Sidor* Muczycz, *Sidor* Nowik 1545, IMŁI 93, 117; *Sidor* Skwaryk 1662, PnM 428; Sidur: *Sidur* olim Thimosz de Saki 1569, AU 246.

Jakub, hebr. *Ja ‘qōb’*, skrót od sem. *Ya ‘aqob ‘el* ‘którego Bóg ochrania, wspiera’, gr. Ἰακώβ lub Ἰάκωβος, łac. *Iacobus* (Mall 240), cerk. *Иаков*, *Ияков* (Sup. 191), w źródłach podlaskich: Jakob: *Jakob* Bochdanowicz 1558, IN 75; Jakób: śl. *Jakób* Ailiorowski 1580, 1577, JI 115; *Jakub* malarz 1663, RP 685; Jakow: *Jakow* Jaśkiewicz, *Jakow* Smyk 1639, OP 112, 142 i Jakuw: *Jakuw* Kuncew 1578, IG 313.

Józef, hebr. *jōsēp*, gr. Ἰωσήφ, łac. *Ioseph*, *Iosephus* (Mall 300), cerk. *Иосиф* (Sup. 418), w źródłach podlaskich: Jozef: szl. *Jozef* Piguła 1569, AU 284; *Jozew* Zawadzki 1640–1641, KB 33; Jozep: *Jozep* Krusowka 1639, OP 121; Józef: szl. *Józef* Wysk 1569, AU 273; szl. *Józef* Zaleski 1676, RPD 350. Te zmiany są poświadczane w wielu formach pochodnych od form podstawowych, np.: Juzik: Iwan *Juzik* 1662, PnM 529.

W formach pochodnych od imienia *Jerzy/Georgij* (zob. wyżej) > Jorek: *Jorek* piekarz 1580, JI 74 i Jurek: *Jurek* Redzelewicz 1558, IS 57; *Jurek* parobek 1662, PnM 423; Jorga: Jan *Jorga* z Rosochatego 1580, JI 55 i Jurga: szlachetny Stanisław *Jurga* z synami swojemi 1580, JI 23; Jurgi: szl. *Jurgi* Hincza dziedzic z Wirzchuczy 1569, AU 267; *Jurgi*, Marcin Bałtromiejowicz 1639, OP 123; Jurgiel: *Jurgiel* Pieczykowicz 1558, RG 15; Jurgisz: *Jurgisz* Janceliew 1558, RG 366; Jurka: *Jurka* Paskonicz 1560–1563, RBS 47; Jurko: *Jurko* Dziacieł 1567, IMBS 181; *Jurko* Juzbowicz, *Jurko* Wołczok 1639, OP 120, 143.

Klemens (zob. wyżej) > Klimont: szl. *Klimont* Tchorznicki s. Marcinow 1569, AU 281; Klimunt: *Klimunt* slosarz 1577, 1580, JI 170; *Klimunt* Moczydło 1640–1641, KB 4.

Konrad, stwniem. *Conrad*, *Cuonrad*, *Cunrad* (: stwniem. *Kuoni* ‘odważny, śmiały, dzielny’ i *rat* ‘rada’), czes. *Kunat* (Mall 261) w materiale źródłowym: Konrad: Konrad z Timassem 1558, IS 50 oraz imię *Konrad*, łac. *Quadratus* (: *quadratus* ‘kwadratowy, czworokątny’ SŁP), gr. Κοδρατος, scs. *Kondratъ* (Mall 263), cerk. *Кодрам*, st.cerk. *Кондрат* (Sup. 212), w materiale źródłowym: Kondrat: *Kondrath* Pewnawicz 1560, IN 63 i pochodne, możliwe też zapożyczenie z czes.

Kunat: *Kunat* Wyrozębski 1519, III 249 oraz Kuniec(z): Kuniec Duczyc 1545, IMŁI 93; *Kuniecz* olim Romanowicz 1569, AU 246.

Konon, gr. Κόνων, łac. Conon (Mall 261), cerk. *КОНОН* (Sup. 212), w materiale źródłowym: Konon: *Konon* Tyniewicz 1551, IMŁII 329; *Konon* z bratem 1662, PnM 421; pochodne od powyższych imion: Konach: *Konach*, Szarko Kowalewicz 1560, PMŁ 157; Kunach: *Kunach* Mojsiejewicz 1551, IMŁII 287, 330; *Kunach* Kudela 1662, PnM 426, 423.

Kosma, gr. Κοσμῆς (: κοσμέω 'porządkować, rządzić', κόσμος 'porządek, ład, kształt, postać' SGrP), łac. *Cosmas*, scs. *Kozma*, *Козьма*, *Kosma*, *Kuzma* Mall 265), cerk. *Косма́* (Sup. 216), w podlaskich źródłach Kosma: Lenard *Kosma* 1569, AU 266 i częstsze: Kusma: *Kusma* Kononczewicz 1558, RG 14; Kuzma/Kuźma: *Kuzma* Bilewicz 1551, IMŁII 258; *Kuzma* Josczyk 1662, PnM 412; Kus¹¹: *Kus* Tołmyczycz 1551, IMŁII 236; Kusko: *Kusko* Uskowicz 1558, IB 40; Kusz: *Kusz* Struczko 1558, IB 39; Kuszko: *Kuszko* Mileyków 1578, IG 303; Kuzka: szl. Andrzej *Kuzka* 1676, RPD 387.

Konstantyn, łac. *Constantinus*, cognomen od *Constans* (: *constans* 'stały, silnie stojący' SLP, Mall 264), cerk. *Константин*, skr. *Коста*, *Костя* (Sup. 212), w materiale źródłowym: Konstanty: *Konstanty* Tryzna 1566, UP 135; *Konstanty* Warakomski 1640, KB 11; Kostian: *Kostian* Naydzihore 1551, IMŁII 274; Kusta: *Kusta* Sysicz 1551, IMŁII 243.

Mikołaj, z gr. Νικόλαος 'zwycięstwo ludu' (Tron.-Wal.193), łac. *Nicolaus*, scs. *Nikolai* lub *Nikola* (Mall 285), cerk. *Николай*, *Никола* (Sup. 250), w materiale źródłowym: Mikołaj: *Mikołaj* Alusko, *Mikołaj* Ancuszkowicz 1558, IS 50, 53; Mikola: *Mikola* Siwko 1560–1563, RBS 414; Mikolać: *Mikolać* Oliassewic 1571, IT 35; Mikula: *Mikula* Iwanowicz 1566, IA 12; Hriszko a *Mikula* Wojtowiczi 1579, RG 287; Mikułka: *Mikulka* 1545, IMŁI 95.

Imię cerk. *Полиен*, może z gr. πολῦ 'dużo' i (ἔπ-)αῖνος 'pochwała, uznanie' (SGrP), pot. wsł. *Полюян*, *Поливан* (Sup. 272), w materiale źródłowym: Połujan: *Poľuyan* 1558, IS 58; Puleian: *Puleian* Jonczenicz 1560–1563, RBS 496; Pułjan: Chwieczka *Pulian* 1577, JI 164; Pulwan: *Pulwan* Inurzenicz 1560–1563, RBS 496.

Sofoniasz, hebr. *sepanjah(u)* 'Jahwe ochrania' (Tron.-Wal. 241); gr. Σοφονίας, łac. *Sophonias*, scs. *Sofinija* (Mall 323), cerk. *Софония*, pot. *Сафόν*, *Софόν* (Sup. 301), w materiale źródłowym: Sowon: *Sowon* 1545, IMŁI 100; *Sowon*, Sienko, Chilko Klimowicz 1560, PMŁ 133; Sowun: *Sowun* Proiawa 1662, PnM 412.

Sofroniusz, z gr. Σωφρόνιος (: σῶζω 'zachować, ocalić' i φρήν 'umysł, myśl' SGrP), łac. *Sophronius*, scs. *Sofronii* (Mall 323), cerk. *Соφρόνιий*, ros. *Софрон*,

¹¹ Formy alternacyjne *Kus*, *Kusz* oraz derywaty *Kusko*, *Kuszko* można łączyć również z imieniem bibl. *Jakub* > *Jakus*, *Jakusz* > *Jakusko*, *Jakuszko*, które powstały w wyniku aferezy sylaby nagłosowej *ja-* w formach pochodnych.

pot. *Ca xpón* (Sup. 301), w materiale źródłowym: Sofronowicz: Jacek *Sofronowicz* 1690, 1655 KWB 10; Sufron: *Sufron* Wolczkowicz 1545, IMŁI 100; Suprun: *Suprun* Kalabunowicz 1551, IMŁII 241; *Suprun* Banieczki, *Suprun* Zyczyk 1662, PnM 432, 429.

Zosym, gr. Ζώσιμος (: ζώσις 'przepasywanie, pas, rzemień' lub ζάω 'żyję, istnieję' SGrP, i przyr. ad. -μιος, -σιμος Mall 347), cerk. *Зосύма* (Sup. 191), w materiale źródłowym poświadczony w formach: *Zosim*: *Zosim* Zan Pilipowicz 1560, PML 159 i *Zusim*: *Zusim* Pilipowicz, *Zusim* Wieliczkowicz 1551, IMŁII 274, 281.

Etymologiczne *o > y*

Przejście *o > y* jest poświadczony tylko w parze imion *Chariton* — *Charatym*. Imię pochodzenia gr. Χαρίτων (: χάρις 'wdzięk, piękność, łaska' SGrP), łac. *Chariton* (Mall 203), cerk. *Харитон* (Sup. 330), wystąpiło w wariacie cerk.: *Chariton*: *Chariton* Karpiewicz 1558, IS 54; *Chariton* Zaniuk 1662, PnM 428 oraz przekształcony fonetycznie ze zmianą *o > y*: *Charatym*: *Charatym* Pryczuk 1662, PnM 483 (por. niżej), być może przy udziale metatezy *i-o > o-i*, następnie pod wpływem międzysylabowej harmonii wokalicznej *a-o > a-a*, zaś *i* między dwiema twardymi spółgłoskami w procesie akomodacji przesunęło się do szeregu tylnego (*i > y*): *Chariton* > *Charotin* > *Charatym*.

Obniżenie artykulacji

Obniżenie artykulacji było równie powszechnym zjawiskiem, jak wcześniej omawiany proces odwrotny. Najczęściej zachodziło obniżenie artykulacji samogłoski przedniej *i* do *e*, czasem też do *o*, wyjątkowo do *a*.

Etymologiczne *i > e*

Zmiana *i > e* najbardziej uwidacznia się w przejmowanych gr. i łac. imionach z wygłosowym *-aos*, *-eos*, które adaptowano do scs. i następnie cs. z finalnym *-ij* oraz *-ej*. Na Podlasiu w największym stopniu dotyczy to imion ludności prawosławnej. W podlaskim historycznym materiale antroponimicznym wyraźnie widać mieszanie obu wygłosowych wariantów imion: *-ej* z *-ij* lub odwrotnie — *-ij* z *-ej* (por. wyżej). W wielu wypadkach obniżeniu artykulacji *-ij > -ej* w językach i gwarach wsł. towarzyszy również zmiana miejsca akcentu, por. np. cerk. i pot. formy imion w języku rosyjskim: cerk. *Иоаннікуй*, z gr. Ἰωαννίκιος 'pieszczotliwie od *Ioannes*', nar. *Анікуй*, *Аникéй*, pot. *Онікуй*, *Оніkéй* (Sup. 196). W materiale podlaskim została poświadczona forma *Onikiej*: *Onikiej* Popowicz 1560, PK 13. Wprawdzie na podstawie podlaskich materiałów źródłowych z XVI i XVII wieku trudno jest dziś ustalić miejsce akcentu w analizowanych imionach,

ponieważ w źródłach akcent nie był zaznaczany, ale przyjmując, że w badanym okresie na Podlasiu w polszczyźnie kresowej dominował już akcent paroksytoniczny, to niewątpliwie miał wpływ na miejsce akcentu także w imionach ludności prawosławnej. Pośrednio poświadczają ten fakt niektóre zmiany fonetyczne w imionach o proveniencji wsł., jak np. akanie, które może wskazywać na przesunięcie akcentu *cerk.* na obniżoną samogłoskę. Obserwujemy to np. w imieniu *Makiej*, *cerk.* *Μόκουϊ*, z gr. *μωκός* 'szyderca' (SGrP), pot. *Μοκέϋ* i *Μακέϋ* (Sup. 241, Usc. 131), które na Podlasiu wystąpiło w formach: *Mokiej*: *Mokiej* Bieniewicz, *Mokiej* 1560, PK 14, 13; *Mokiey* Chodorowicz 1560, PMŁ 170, ale i *Makiej*: *Makiej* Swiecz 1558, IS 49. Być może to przesunięcie akcentu na ostatnią sylabę powodowało obniżenie artykulacji *-ij > -ej* w związku z historią jerów napiętych w językach wsł. (Bukatevič, Savickaâ, Usačeva, 1974, s. 89). W badanym materiale antroponimicznym występuje wiele par imion ze zmianą *-ij > -ej*, por.:

Abdiasz, hebr. 'ōbadʿjāh(ū) 'sługa Jahwe' (Tron.-Wal. 23, 207, Mall 190), gr. Ὀβδίας, Ἀβδίας, w łac. *Abdias*, *cerk.* *Αβδιϋ* (Sup. 103), w materiale podlaskim w podstawowej postaci *cerk.* nie jest poświadczane. Pełną podstawę słowotwórczą imienia z *cerk.* *-ij* można wyodrębnić jedynie w andronimie: *Owdzijowa*: *Owdziowa Kocowa* 1662, PnM 425 i częściowo w nazwisku *Owdisowicz*: *Matis Owdisowicz* 1560–1563, RBS 426 oraz w formach imienia *Awdzisz*: *Awdzisz* Kobylowicz 1560, PMŁ 158 i *Hawdzicz*: *Hawdzicz* Raczki 1560, IN 65. Pozostałe poświadczenia zawierają zmianę *i > e*: *Owdziej*: *Owdziey* Sienko 1565, IA 6,3; *Owdziei Rusin* 1571, IT 11; *Awdziejowicz*: *Sacz Awdziejowicz* 1560, PK 4; *Kusma Awdzieiowicz* 1562, RBS 500; *Awdziesz*: *Awdziesz* Turowicz 1551, IMŁII 248; *Hawdziesz*: *Hawdziesz* Raczki 1560, IN 65; *Awdzieszewicz*: *Iwan Awdzieszewicz* 1560, PMŁ 123; *Awdzieszowicz*: *Chwieczko Awdzieszowicz* 1560–1563, RBS 427.

Agapiusz, *cerk.* *Αζάνυ* (zob. wyżej), ros. pot. *Οζάφεϋ*, *Γανέϋ* (Sup. 105) w podlaskich źródłach: *Okopiey*: *Okopiey* Gizakiew 1578, IG 87.

Aleksy, *cerk.* *Αλεκσιϋ*, z gr. Ἀλέξιος (: *αλέξω* 'bronić' Sup. 110), w podlaskich źródłach jest poświadczane w formie pol. *Aleksy*: *Aleksy* Czosnowski 1538, JIII 245; *Adam* i *Alexy* Zarzeczcy 1640–1641, KB 19 oraz wsł. pot. *Aleksiej*: *Alexiey* Budrowicz 1565, IA 8; *Aleksiey* Sucenia 1578, IG 54; *Oliksiej*: *Oliksiej* Oliskowicz 1560, PK 5.

Bazyli, gr. Βασιλειος, Βασιλεύς 'królewski', 'król, wódz', łac. *Basilius*, *Basileus*, scs. *Vasilii*, *Vasilb* (Mall 196), *cerk.* *Βασιϋ*, st. kalen. *Βασινεϋ* (Sup. 142), w materiale źródłowym: *Wasili*: *Wasili* Pasturczyc 1558, IB 37; *Wasilej*: *Wasiley* Ignatowicz 1560, PMŁ 152.

Diomedes, *Demid*, łac. *Diomedes*, gr. Διομήδης (: z gr. Διός 'boski' i μηδος 'troszczyć się, opiekować się' Mall 210), *cerk.* *Διομιδ* (Sup. 165) na Podlasiu funkcjonowało w XVI i XVII wieku w formach wsł.: *Dimid*: *Dimid* Macwiejów 1578,

IG 301, gdzie w stosunku do postaci cerk. imienia *Diomid* jest zachowana etymologiczna samogłoska *i* (po usunięciu *o*), natomiast w imieniu *Demid*: *Demid* Charytonow 1578, IG 304; *Demid* Soltys 1662, PnM 529, w wyniku dysymilacji zachodzi obniżenie artykulacji *i > e* w pierwszej sylabie.

Eustachiusz, *Eustachy*, z gr. Ευστάθιος ‘dobrze zbudowany, silny, zdrowy’, łac. *Eustachius* (JSi 92), cerk. *Евстафiуи* (Sup. 117): *Ostafiej*: szl. *Ostafiej* s. Piotrow 1569, AU 277; *Ostafiej* Andrzejowicz 1639, OP 109; *Ofiey*: *Andrzej syn Ofiey* z Brańska 1558, IB 34; *Ostey*: *Ostey* Klimowicz 1558, IB 39.

Focjusz, cerk. *Φόμυι*, z gr. Φώτιος ‘oświecony’, pot. *Φóméυ*, *Φaméυ*, *Πoméυ*, *Xoméυ*... (Sup. 328), na Podlasiu w XVI i XVII wieku imię to funkcjonowało w formach pot.: *Choczey*: *Choczey* Haponowicz 1558, RG 26; *Pociej*: *Hipacy Pociej* 1520, IMŁII 333.

Gordiusz, cerk. *Γόρδουи*, z gr. Γορδίας, Γόρδιος (Sup. 160), w podlaskich źródłach: *Ordziej*: *Ordziej* Zołnic 1577, JI 161; *Hordiej*: *Hordiej* Syczyc 1560, PK 20.

Wśród wariantów imienia *Grzegorz*, z gr. Γρηγόριος (: γρηγόριος ‘czuwający, gorliwy’ Mall 228), cerk. *Гриζόруи* (Sup. 161), w podlaskich źródłach obniżenie artykulacji *i > e* w stosunku do formy cerk. zachodziło w pierwszej sylabie (możliwe, że pod wpływem pol. *Grzegorz*), z zachowaniem cerk. wygłosu: *Gregorij*: *Paweł olim Gregorij* Mroczek 1640–1641, KB 22; w sylabie wygłosowej z zachowaniem cerk. podstawy imienia: *Grigorej*: *Grigorej* Tarusa 1536, O 23.

Hipacy, z gr. Υπάτιος (: ύπατος ‘najwyższy, pierwszy’ — epitet Zeusa SGrP), cerk. *Ipatij* (Sup. 198), w podlaskich źródłach: *Hipacy*: *Hipacy* Pociej 1520, IMŁII 333; *Patij*: *Patij* Zdunczyk 1662, PnM 427; *Patej*: *Patej* Tyszkowicz 1529, 1542, JIII 254; *Paciej*: *Paciej* Pinczuk 1662, PnM 441.

Hur, hebr. *gur* ‘młody lew’ (Usc. 75) lub *chur* ‘szlachetny, wolno urodzony’ (Mall 236), *chur*, z egip. *chor* ‘Horus’ — imię bóstwa i częsty element imion teoforycznych (Tron.-Wal. 91), cerk. *Гуруи*, pot. *Гур*, *Огурей* (Sup. 162), brus. *Гурын* (Usc. 75), w materiale źródłowym: *Hurijn*: *Hurijn* Borysowicz 1551, IMŁII 306 i *Huren*: *Huren* Czizowicz 1560, PK 12.

Jeremiasz, cerk. *Иеремия*, st.cerk. *Иеремиуи* (Sup. 184; Kersta 113), w materiałach z Podlasia obok form z zachowanym etymologicznym *i*: *Weremiy*: *Weremiy* Krawczuk 1662, PnM 424; *Weremi*: *Weremi* Troczuk 1662, PnM 423, są poświadczane formy ze zmianą *i > e*: *Jeremiejowicz*: *Kucz Jeremiejowicz* 1558, IB 40; *Weremiej*: *Wieremiej* Diak 1560–1563, RBS 452; *Wieremiej* Kuwiłowicz 1560, PK 6; *Weremiej* Baraniuk 1662, PnM 431; *Wieremiejowicz*: *Andrzej, Kucz Wieremiejowicza* 1560–1563, RBS 459.

Jerzy, cerk. *Георзуи* (zob. wyżej), ros. *Юруи* (Sup. 158), na Podlasiu w XVI i XVII wieku wystąpiły formy: *Jurij*: *Jurij* Bodak 1528, JI 189; *Jurij* Bochlejewicz 1567, IMBS 181; *Jury*: *Pan Jury* Raczko 1528, JI 184; z obniżoną artykulacją *i > e* w wygłosie: *Jurey*: *sudia Belski pan Jurey* Raczko 1528, JI 187.

Jozjasz, z hebr. *joszijah(u)* 'Jahwe podtrzymuje' (Tron.-Wal 159), gr. Ἰωσίας, łac. *Iosias*, *Josias* (JSi 145), w cerk. *И́о́сиѡ, И́о́сиѡя*, pot. *Océÿ* (Sup. 197), w podlaskich źródłach: Osij: *Osij* Sawczyc 1551, IMŁII 311; Osiej: *Osiey* Micewicz, *Osiey* Sawczycz 1560, PMŁ 123, 127; *Osiey* Słapiuk 1662, PnM 413.

Anizjusz, z gr. Ἀνύσιος (: ἄνυσις 'dokonanie, spełnienie' SGrP), łac. *Anysius*, cerk. *Онѣ́сиѡ, Онѣ́сиѡя*, ros. pot. *Анѣ́сиѡ, Анѣ́с* (Sup. 116, 257), w źródłach podlaskich: Onisiej: *venerabilis Onisiej* Fiedorowicz praezbiter 1662, PnM 522.

Sergiusz, z łac. *Sergius*, rzymskie rodowe imię, cerk. *Сѣ́рѡиѡ, Сѣ́рѡѣ* (Sup. 294), w podlaskich źródłach: Serhej: *Serhey* Panczuk 1662, PnM 428; Sierhej: *Sierhey* Janczenia 1551, IMŁII 285; *Sierhey* Dmitrowicz 1639, OP 116; Sierhiey: *Sierhiey* Ofanasowicz 1545, IMŁI 105; *Sierhiey* Wacuta Kalenikowicz 1560, PMŁ 135.

Sofoniasz, cerk. *Софѡ́нѡя* (zob. wyżej), w podlaskich źródłach: Sohniej: *Sohniej* Kozłowicz 1560, PK 14 (por. niżej).

Obniżenie artykulacji *i > e* zachodziło także w imionach zaadaptowanych z innym wygłosem, np.:

Longin, z łac. *Longinus* (: *longus* 'długi, wielki' SŁP), cerk. *Лонѡин*, pot. ros., brus., ukr. *Логвин* (Sup. 223, Usc. 125), w materiale źródłowym: Łochwien: *Łochwien* a Philip y Orech 1565, IA 5.

Nicefor/Nikifor, łac. *Nicaephorus*, gr. Νικηφόρος (: νικη-φόρος 'przynoszący zwycięstwo' SGrP — epitet Zeusa, Artemidy, Afrodyty), cerk. *Никѣ́фор* (Sup. 250). W materiale źródłowym: cerk. Nikifor: *Nikifor* Januszyk 1662, PnM 433 i Netychor: *Netychor* Solonczuk 1662, PnM 532.

Reks mimo łac. pochodzenia (: *rex, regis* 'król, książę' SŁP) nie występuje w polskich słownikach imion, natomiast wśród ludności prawosławnej było używane do nominacji w formie cerk. *Рѡкс*, pot. *Рѡк, Рѡск* (Sup. 282), w podlaskim materiale źródłowym imię wystąpiło w formie zbliżonej do łac. z etym. *e*, która w opozycji do cerk. odzwierciedla zmianę *i > e*: Rek: *Rek* Sowoniewicz 1551, IMŁII 237.

Obniżenie artykulacji *y/i > e* w imieniu Semen w stosunku do form wyjściowych *Symeon/Simeon*, cerk. *Сѡмеон*, (Sup. 293, zob. wyżej), wiąże się z adaptacją samogłosek heterosylabicznych. Synkopa *o* pociągnęła za sobą przejście *y/i > e*, czyli kolejną zmianę związaną z międzysylabową harmonią wokaliczną. W materiale źródłowym: Semen: *Semen* Mohota 1528, JI 186; *Semen* Hohołka, *Semen* Oxiuticz 1662, PnM 524, 531.

W wielu wypadkach zmiana *i > e* zachodziła nie tylko w śródgłosie pełnego imienia lecz także w formie alternacyjnej, której nierzadko towarzyszyły inne przekształcenia fonetyczne, jak np. w imionach:

Gawiniusz, cerk. *Гавѡниѡ* (por. wyżej), w materiale źródłowym: Howien: *Howien* Piotrowicz 1558, RG 15; *Howien* Bohdziejów 1578, IG 75.

Emilian, łac. *Aemilianus*, rzym. rodowe imię (: *aemulus* 'współzawodniczący, naśladowca, rywal' SLP), gr. Αμιλιανός, scs. *Emilijanъ* Mall 299), cerk. *Емилиан* (Sup. 182), w materiale źródłowym: z zachowaniem etymologicznego *i*: Milian: *Milian* Kiy 1662, PnM 425; Omilko: *Omilko* Swiecz 1560–1563, RBS 450 oraz ze zmianą *i* > *e*: Amielian: *Amielian* Olieszkowicz 1560, PK 8; Melian: *Melian* Weremczyk 1662, PnM 431; Mielian: *Mielian* Borysik 1662, PnM 429; Mielan: *Mielan* Borodulik 1662, PnM 414; Omelian: *Omelyan* Klimowic 1558, IB 14; *Omelian* Baldowski 1639, OP 136; Omieliyan: *Omieliyan* Miecckowicz, IMŁII 197; Omieliuch: *Omieliuch* 1558, IB 37; Omielko: *Omielko* Sniecz 1560–1563, RBS 424.

Krzysztof, gr. Χριστόφορος, Χριστωφόρος (: Χριστός 'Chrystus' i φέρο 'niosę'); łac. *Christophorus*, *Cristoforus* (Mall 266), cerk. *Χρυστοφώρ*, pot. *Крестохóp* (Sup. 333), w materiale źródłowym z samogłoską wysoką *y*: Krystof: śl. Mikołaj Baykowski z bratem *Krystofem* 1580, JI 118; Krzysztof: *Krzysztof* Pyńto 1573, IT 43; Krys: *Krys* Kozak 1662, PnM 410; z obniżoną do *e*: Kres: *Kres* Rozwada, *Kres* Truchowicz 1551, IMŁII 276, 254; Krzestowicz: *Goilis*, *Pieczko* *Krzestowiczi* 1560–1563, RBS 480.

Sylwester, łac. cognomen *Silvester* (: *silvester* 'lesisty, rosnący dziko' SLP), cerk. *Сильвестр*, pot. *Селеверст*, *Селивѣрст* (Sup. 293), w materiale źródłowym: Selwester: *Selwester* Ripkowicz 1690, KWB 18; Selwestrowicz: Paweł *Selwestrowicz* 1685, KWB 15.

Sylwan, z łac. cognomen *Silvanus* (: *Silvanus* — imię bożka lasów i pól: łac. *silva* 'las'), gr. Σιλουανός, scs. *Siluanъ*, *Silujanъ* (Mall 324), cerk. *Силуан*, *Силван*, pot. *Селуян* (Sup. 293, 296), w materiale źródłowym: Seluech: *Seluech* Rebko 1662, PnM 529.

Bazyli (por. wyżej), w materiale źródłowym: Wasil: *Wasil* Tryznicz 1545, IMŁI 115; *Wasil* Makaryk 1662, PnM 424; Wasiel: śl. szlachetny *Wasiel* Korowicki 1580, JI 39; Waszel: *Waszel* Samoicz 1577, JI 166; *Waszel* Maskalus 1662, PnM 435.

Etymologiczne *i/y/u* > *o*

Obniżenie artykulacji *i/y/u* > *o* wystąpiło zaledwie w kilku imionach:

Hieronim, cerk. *Иероним*, w materiale źródłowym poświadczane są różne formy tego imienia (por. wyżej). Obniżenie *i* > *o* znajduje potwierdzenie w parze imion *Jaromin* — *Jaromon*, co można tłumaczyć międzysylabową harmonią wokaliczną (*o-i* : *o-o*), por.: Jaromin: śl. *Jaromin* ol. Jana Kamiński 1580, JI 111; Jaromon: *Jaromon*, Man Malosowiczi 1560–1563, RBS 496.

Cyprian, łac. *Cyprianus*, gr. Κυπριανός, utworzone od nazwy wyspy *Cypr*, gr. Κύπρος z przyrostkiem *-ianus* 'pochodzący z Cypru', scs. *Kiprianъ*, *Kuprianъ* (Mall 204), cerk. *Киприан*, pot. *Киприян*, *Купреян* (Sup. 216). Obniżenie

artykulacji *u > o* odnotowane jest w parze imion Kuprian — Kopyrian, co można tłumaczyć rozpodobnieniem samogłosek w sąsiednich sylabach, por.: Kuprian: *Kuprian* Chodiewicz 1560, PK 11; *Kuprian* Koral 1662, PnM 424; Kuprasz: *Kuprasz* Turowicz 1560, PMŁ 179; Kopyrian: *Kopyrian* Łobik 1662, PnM 426; Kopyr(y)ian: *Kopyryian* Korczuwaczyk, *Kopyrian* Łobik 1662, PnM 424, 426.

Etymologiczne *i > a*

Obniżenie artykulacji *i > a* poświadczono w parze imion *Chariton* — *Charatym* (por. wyżej) motywowane międzysylabową harmonią wokaliczną *a-i > a-a*, por.: *Chariton*: *Chariton* Karpiewicz 1558, IS 54; *Chariton* Gonraczuk, *Chariton* Zaniuk 1662, PnM 426, 428; *Charatym*: *Charatym* Pryczuk 1662, PnM 483.

Etymologiczne *e > a*

Obniżenie artykulacji *e > a* wystąpiło w kilku imionach. W imieniu *Jadwiga* w stosunku do formy źródłowej niem. *Hedwig* (: stwniem. *Hathawiga*, *Hadewig* z stwniem. *hadu* ‘walka’ i stwniem. *wihan* ‘walczyć’, *wig* ‘walka’ Mall 367, SeibV 218) można mówić, że ta zmiana zachodziła na etapie adaptacji imienia do polszczyzny i w takiej postaci imię utrwaliło się w języku ogólnonarodowym. Na Podlasiu imię wystąpiło w formie *Hedwigris* w tekście łac. „N’les *Hedwigris* Czubińska” 1640, KD 7, natomiast w tekstach urzędowych sporządzonych w języku polskim — w formie *Jadwiga*: *Jadwiga* Androsicha 1551, IMŁII 242; *Jadwiga* Bobrowska, Pani *Jadwiga* Krzechowska 1662, PnM 431, 410.

W pozostałych imionach obniżenie artykulacji *e > a* zachodziło zazwyczaj w wariantach potocznych lub formach skróconych i może łączyć się z rodzimą tendencją do obniżenia *e > a* przed spółgłoskami półotwartymi (por. Weiss-Brzezina, 1968, Mall 39). Ten rodzaj zmiany *e > a* potwierdza imię *Melchior*, które w źródłach podlaskich w tekstach łac. jest poświadczane w wariantach łac.: *Melchiorus*: N’li *Andreas* ol. *Melchiorus* Winski 1640, KD 18; w tekstach pol.: *Melchior*: *Melchior* Kostro 1520, JIII 248, 251; ale również *Malchior*: od ... szl. *Malchiora*, Stanisława ... 1569, AU 289; *Melcher*: szl. *Melcher* s. *Wojciechow* Trcionek 1569, AU 278 i *Malcher*: szl. *Malcher* s. *Wojciechow* Trcionek 1569, AU 278; *Malcher* Peterzan 1663, RP 788.

W wielu przypadkach dodatkowym czynnikiem mogło być dążenie do uzyskania harmonii wokalicznej. Taki typ zmiany *e > a* poświadczają potoczne formy imienia *Gerazym*, z gr. Γεράσιμος (: γέρᾱς ‘dar zaszczytny, cześć, przywilej’ SGrP), łac. *Gerasimus* (Mall 224), cerk. *Герасим* (Sup. 156) poświadczanego w źródłach w formie: *Arasim*: *Arasim* Chwedzkowicz 1560, PMŁ 134; *Arasimik*: *Joannes Arasimik*, ... *Harasimik* 1662, PnM 442; *Harasim*/*Harasym*:

Harasym 1520, JIII 144; *Harasim* Gieleta de Ostromęczyn, *Harasim* Zaniuk 1662, PnM 420, 428; Harasimowicz: Joan *Harasimowicz* praezbiter Kozieradzki 1662, PnM 482; Harasimowa: Olona *Harasimowa* 1662, PnM 428.

Taka zmiana zachodzi w imieniu Haranym: *Haranym* Kuskowicz 1560, PK 17 (por. wyżej), które jest również poświadczony w materiałach źródłowych w formie z etymologiczną samogłoską *e*: Hieronim: *Hieronim* Irzykowicz 1520, JIII 246; *Hieronim* Orzeszko 1647, LM 113.

Przejsie *e* > *a* potwierdzają również formy pochodne od imienia *Serafin*, hebr. *serāfim* ‘płonący’, do gr. przejęte w postaci Σεραφίμ, Σεραφίν, łac. *Seraphinus*, *Seraphim* (Mall 322), cerk. *Серафим* (Sup. 294), które w źródłach jest poświadczony zarówno w formie podstawowej *Serafin*: *Serafin* 1560, IN 76, jak i alternacyjnej ze zmianą *e* > *a*: Saraś: *Saraś* syn Pycsow 1571, IT 14.

Benedykt, łac. cognomen *Benedictus* (: *benedictus* ‘święty, błogosławiony’ Mall 197), cerk. *Бенедикт* (Sup. 144), w podlaskich zabytkach piśmiennictwa poświadczony w podstawowych pełnych formach z etymologiczną *e*: *Benedykt*: szl. *Benedykt* Mogilnicki 1569, AU 292; *Benedikt*: *Benedikt* Jachimik 1662, PnM 424; *Bendzich*: *Bendzich* Gaspar olim Thomas 1640–1641, KB 3, ale również ze zmianą *e* > *a* w formach alternacyjnych: *Banach*: *Banach* z żoną 1662, PnM 511; *Banaś*: szl. *Banaś* z Marcinow 1569, AU 293.

Etymologiczne *o* > *a*: wschodniosłowiańskie akanie

Obniżenie artykulacji *o* > *a* zachodzi najczęściej w imionach kanonu cerk. i w największym stopniu jest związane z gwarami wsł., gdzie akcent jest ruchomy, a jego miejsce może decydować o artykulacji samogłosek nieakcentowanych. Przejsie *o* > *a* w pierwszej sylabie przed akcentem tzw. akanie (Černyh, 1952, s. 120) jest charakterystyczne dla języka rosyjskiego i białoruskiego, w którym utrwaliło się także w ortografii. W podlaskiej antroponimii XVI i XVII wieku w związku z przesunięciem akcentu można nazwać akaniem zmiany *o* > *a* w sylabach preakcentowanych, zwłaszcza pierwszej przed akcentem w stosunku do formy cerk. Taką tendencję można zaobserwować w imionach: *Makiej* (cerk. *Мокіи*, zob. wyżej): *Makiej* Swiecz 1558, IS 49.

Tę zmianę, tak charakterystyczną dla języka brus., można odnotować w imionach: *Salamon*: śl. *Salamon* 1580, JI 24, w stosunku do postaci przyswojonej w pol. *Salomon*, z hebr. *szelomo* ‘człowiek pokoju’ (Tron.-Wal. 230), do gr. przejęte w formie *Σαλομών*, łac. *Salomon* (Mall 320), cerk. *Саламан* i *Соломон* (Sup. 300).

W zestawieniu z postacią wyjściową *Sofoniasz*, cerk. *Софонія* (zob. wyżej) taka zmiana jest poświadczona w formach: *Sawon*: *Sawon* Kutpiwcz 1560, PMŁ 157; *Sawon* Hryszkiewicz 1639, OP 125; *Sawonko*: *Sawonko* Kistiutowicz 1551, IMŁII 238.

W formach pochodnych od *Poliekt*, z gr. Πολύευκτος 'pożądaný, oczekiwany', łac. *Polyektus* (JSi 220), cerk. Πολυέεκτμ (Sup. 272), wsł. *Polujecht* (BA I 137): Paluchta: Mallas *Paluchta* 1560, IN 65; Paluchticz: Maloss *Paluchticz* 1560 IN 64; Pałuyko: *Pałuyko* Pasynicz 1560, PMŁ 129.

Imię *Rodion*, z gr. Ροδίων 'pochodzący z Rodos', cerk. Ροδιόν (Sup. 283) w podlaskich zabytkach piśmiennictwa z XVI i XVII wieku jest poświadczony wyłącznie w wariantach z interwokalnym *w* i obniżoną artykulacją *o > a* w sylabie preakcentowanej: Radziwón: *Radziwon* Rak 1551, IMŁII 320.

Niewątpliwie urzędowy język polski wpływał na wymowę i ortografię imion w badanym okresie, o czym świadczą te same lub podobne formy imion zachowujące etymologiczną samogłoskę *o*, por.: Mokiej: *Mokiej* Żeleznik 1558, IS 71; Poluchta: *Poluchta* Małochwicy 1560, IN 68; Poluchtycz: Malos *Poluchtycz* 1558, IN 74; Salomon: śl. *Salomon* Rikacz 1580, JI 56, 53, 99; Sowon: *Sowon* 1545, IMŁI 100; *Sowon* ... Klimowicz 1560, PMŁ 133; Sowonko: *Sowonko* Łabaczewicz 1545, IMŁI 103.

Pod wpływem polskiego akcentu paroksytonicznego w imionach kanonu cerk. mogło zachodzić przesunięcie na przedostatnią sylabę, a to pociągało za sobą zmiany w wymowie *o* nie tylko w sylabie preakcentowanej, lecz i postakcentowanej. Takie zjawisko można odnotować w wariacie Radziwan: *Radziwan* Łowow 1578, IG 84, gdzie zmiana *o > a* zachodzi w obu sylabach i może wskazywać na taką interferencję.

Na przesunięcie akcentu wskazują związane z tym zmiany, które pojawiły się w skróconym wariacie imienia *Filemon*, z gr. Φιλήμων (: gr. φίλημι, por. φίλέω 'kochać' SGrP), łac. *Philemon*, scs. *Filimonъ* (MaII 216), cerk. *Филимонъ* (Sup. 324). Imię jest poświadczony zarówno w pełnej, chociaż fonetycznie zmienionej, postaci Chilimon: *Chilimon* Zakonnikowicz 1558, RG 354; *Chilimon* Woitczyk komornik 1662, PnM 469, 471, z zachowaniem etymologicznego *o* w ostatniej sylabie pod akcentem, jak i skróconym (z synkopą *-li-*), ze zmianą *o > a*: *Chiman*: *Chiman* z Michałem 1577, JI 169.

Te same uwarunkowania zadecydowały o zmianie w pot. wariacie imienia *Sofoniasz > Sowon* i *Sawon* (zob. wyżej), które po przemieszczeniu akcentu na przedostatnią sylabę przybrało postać *Sowan*: *Sowan* Howienowjcz 1560, PMŁ 159.

Zmiana *o > a* zaszła również w potocznej formie imienia *Sofroniasz*, z gr. Σωφρόνιος, cerk. *Соφρόниѹ* (zob. wyżej), zarejestrowanej na Podlasiu w XVI wieku w wariantach Safranek: Wasko *Saffranek* 1577, JI 162 oraz Szafran: Gregorius filius *Szafran* 1569, AU 245, chociaż tu możliwa jest nazwa odapelatowana. Temat formy cerk. imienia zachował się w podstawie słowotwórczej nazwiska Sofronowicz: Jacek *Sofronowicz* 1690, 1655 KWB 10. Zestawienie wszystkich poświadczonych wariantów imienia pokazuje, że obniżenie artykulacji *o > a* zaszło

w obu sylabach, w związku z czym można tu odnotować nie tylko akanie, ale również zjawisko międzysylabowej harmonii wokalicznej (*Sofron — Safron — Safran/Szafran?*).

Etymologiczne $u > o$

Obniżenie artykulacji $u > o$ nie było zjawiskiem rzadkim na Podlasiu w XVI i XVII wieku. Zachodziło w wielu imionach, zazwyczaj o proveniencji wschodniej. Przyczyny takiej zmiany mogły być związane z innymi procesami fonetycznymi, zachodzącymi przy adaptacji obcego imienia do języków narodowych i gwar.

Imię *Pinufry*, gr. Πινόφριος (: z gr. πινυτός, πινυτό-φρων 'roztropny, mądry' SGrP), brus. Пинύфрый (Usc. 164), cerk. Пиннүфрый? (Sup. 270), ros. Пиннуфрый (Usc. 164), jest poświadczane w materiale źródłowym w formie alternacyjnej Pinow: *Pinow* Zworko 1639, OP 116. Ucięcie imienia na spółgłosce *f* spowodowało zbieżność brzmieniową formy alternacyjnej z dzierżawczymi nazwami, w polszczyźnie na *-ów*, zaś w językach wsł. na *-ow*, konsekwencją czego było obniżenie artykulacji $u > o$ (*Pinuf* > *Pinuw* > *Pinow*).

Nieco inaczej przebiega proces adaptacji bibl. imienia *Samuel*, hebr. *szemu'el* 'El jest jego imieniem' (Tron.-Wal. 231), gr. Σαμουήλ, łac. *Samuel* (Mall 321), cerk. *Самуїл* (Sup. 289), które w gwarach wsł. Podlasia przybierało postać Samuilo/Samuyło: *Samuyło* Antonik, *Samuilo* Roszkowicz 1662, PnM 438, 520. Przesunięcie akcentu z *i* na *u* spowodowało przejście samogłoski heterosylabicznej $i > ĭ$ (: *j*), zaś pojawienie się nieetymologicznego *o* w wygłosie zaowocowało obniżeniem artykulacji $u > o$ (wynik regresywnej międzysylabowej harmonii wokalicznej), por.: Samoilo/Samoyło: *Samoyło* Renkiewicz 1639, OP 134; *Samoilo* Siemienowicz 1662, PnM 527. Znacznie rzadziej zachodziło obniżenie artykulacji *u* do najniższego poziomu. Zmiana $u > a$ jest poświadczona tylko w parze imion Samuilo — Samajło, por.: Samuilo: *Samuilo* Roszkowicz 1662, PnM 520; Samayło: *Samayło* Łebkowicz 1662, PnM 411, co także można łączyć z międzysylabową harmonią wokaliczną, tym razem progresywną. W tym wypadku obniżanie artykulacji mogło zachodzić etapami: $u > o > a$: *Samuil* > *Samuilo* > *Samujło* > *Samojło* > *Samajło*.

W poświadczonym w materiale źródłowym z szesnasto- i siedemnastowiecznego Podlasia imieniu Solost: *Solost* Nestorowicz 1558, IB 42; *Solosth* Paluchowicz 1560, PK 25; w stosunku do formy wyjściowej *Salustiusz*, ros. *Саллюстий* (zob. wyżej), obserwuje się jednocześnie podwyższenie artykulacji $a > o$ oraz obniżenie artykulacji $u > o$, co również może mieć związek z międzysylabową harmonią wokaliczną: obniżenie lub podwyższenie artykulacji w jednej sylabie, wpływało na zmianę artykulacji samogłoski w sylabie sąsiedniej.

Imię *Tyburcy*, łac. *Tiburtius* 'należący do Tiburtusa, założyciela miasta Tibur' (Mall 334), gr. Τιβούρτιος (JSi 269), cerk. *Тувъртмуи* (Sup. 308), w materiale źródłowym jest poświadczony wyłącznie w formach z obniżoną artykulacją $u > o$: Cibor: ... od *Cibora* Wrocińskiego 1580, JI 115; Tiborowicz: Hryhorey *Tiborowicz* 1528, JI 196; Tyborowski: szl. Antoni *Tyborowski* s. Wojciechów 1569, AU 271, 279, co można łączyć z procesem rozpodobnienia samogłosek w sąsiednich sylabach.

Imię *Akwila*, z łac. *Aquila* (: *aquila* 'orzeł'), gr. Ἀκύλας, scs. *Akula*, *Akyła* (Mall 337), cerk. *Акыла*, *Аквіла*, st.cerk. *Акыла* (Sup. 108), w języku potocznym Podlasian w XVI i XVII wieku wystąpiło tylko w przyswojonej st.cerk. formie *Akula* z protezą w: Wakula: *Wakula* Szutrak 1560, PML 130; *Wakula* Nauczyk 1662, PnM 520. Obniżenie $u > o$ w tym imieniu rejestruje jednostkowe poświadczenie, na co wpływ mogły mieć samogłoski w sąsiednich sylabach: *Wakolla*: *Wakolla* Chilkowicz 1558, IB 38.

ZMIANY ZE WZGLĘDU NA POZIOME RUCHY JĘZYKA

Przesunięcie artykulacji do szeregu przedniego

Przesunięcie samogłoski tylnej do szeregu przedniego w językach słowiańskich wiązało się z prawem harmonii wokalicznej. W imionach Podlasian w XVI i XVII wieku w największym stopniu dotyczyło to samogłoski *o*, w pojedynczych przypadkach *u*.

Etymologiczne $o > e$

Przesunięcie *o* do szeregu przedniego wyraźnie uwidacznia się przy adaptacji w języku potocznym cerk. formy imienia *Iow*, które na Podlasiu występowało w różnych wariantach fonetycznych i graficznych (por. wyżej). Przesunięcie *o* do szeregu przedniego w formie *Iiew*: *Iiew* Nicewicz 1551, IMŁII 269, w stosunku do cerk. postaci imienia *Iow*, motywuje miękka spółgłoska *j*, która rozwinęła się z *i* przed samogłoską. Należy zwrócić uwagę, że w materiale źródłowym nie brakuje też form tego imienia zachowujących samogłoskę etymologiczną, np. *Jowa*: *Jowa* ze Stoku, piekarz 1560, JI 81.

Nie wszystko jednak można umotywić jakością poprzedzającej spółgłoski, dowodem czego są zmiany zachodzące w poniższych imionach:

Nicefor, cerk. *Нукіѳор* (zob. wyżej), w materiale źródłowym wystąpiło w formach: cerk. *Nikifor*: *Nikifor* Januszyk 1662, PnM 433 i ze zmianą $o > e$: *Nicyper*: *Nicyper* 1545, IMŁI 108. W parze imion *Nikifor* — *Nicyper* jest widoczne mieszanie form przyswojonych w polszczyźnie i językach wsł.

Porfirusz, Porfiry, łac. *Porphyrius*, z gr. *Πορφύριος* 'ubrany w purpurę, królewskie, cesarskie szaty' (: *πορφύριος* 'purpurowy', *πορφύρα* 'purpura' Mall 311), cerk. *Πορφύριυῖ*, pot. *Перфур, Пёрха* (Sup. 273), w materiale podlaskim jest poświadczony w formie pot. Perchur: *Perchur* brat jego (Hankowicz) 1545, IMŁI 12, gdzie jednocześnie mamy przesunięcie jednej samogłoski tylnej do szeregu przedniego *o > e* i odwrotnie — samogłoski przedniej do szeregu tylnego *i > u*, swego rodzaju metatezę artykulacyjną.

Sozon, z gr. *Σώζων, Σώζωντος* (: *σώζω* 'zachować, ocalić' SGrP, Usc. 178), cerk. *Созѡнт* (Sup. 299), imię to wystąpiło w XVI i XVII wieku na Podlasiu tylko w formie cerk. Sozont: *Sozont* Zdunczyk 1662, PnM 427 oraz ze zmianą *o > e*: *Siezon*: Iwasko a *Siezon* Sawicz 1558, RG 361.

Zmianę etymologicznego *o > e* w imionach *Perchur* i *Siezon* należy łączyć z rozwojem fonologii języków wsł. Wpływ na jakość samogłosek miały otaczające spółgłoski, typ samogłosek w sąsiednich sylabach oraz akcent dynamiczny i ruchomy. Samogłoski mogły ulegać akomodacji i przystosowywać się do jakości spółgłosek, artykulacja także zależała od miejsca akcentu (por. brus. *Сазѡн, Сазѡнт > Сезюта, Сезеня* Usc. 178, pot. formy ros. *Перфур* i *Пёрха* Sup. 299). W imieniu *Perchur* wpływ na przesunięcie do szeregu przedniego mogła mieć jakość *ř*, które w gwarach bardzo późno uległo dyspalatalizacji (Bukatevič, Savickaâ, Usačeva, 1974, s. 95), zaś w tym imieniu mogło być zmiękczone dzięki *i* w sylabie następczej formy cerk., natomiast w imieniu *Siezon* zmiana może być motywowana procesem dysymilacji, który także był charakterystyczny dla języków wsł. (Černyh, 1952, s. 121).

Etymologiczne *u > i*

Przesunięcie *u > i* występuje rzadko, ale również w największym stopniu dotyczy imion o proveniencji wschodniej. Na Podlasiu w XVII wieku imię *Sylwan*, cerk. *Силуѡн* (zob. wyżej), wystąpiło w kilku wariantach, ale przesunięcie *u > i* nastąpiło tylko w formie *Silian*: *Silian* Pilipik 1662, PnM 515, co można tłumaczyć międzysylabową harmonią wokaliczną *i – u : i – i*.

Przesunięcie artykulacji do szeregu tylnego

Etymologiczne *e > o*

Ten proces może mieć swoje źródło w epoce prasłowiańskiej i wiązać się z tzw. przegłosem lechickim (Długosz-Kurczabowa, Dubisz, 1998, s. 81), chociaż przejście *e > 'o* dokonywało się również w językach nielechickich. W języku wielkoruskim oraz białoruskim przejście *e > 'o* zachodziło w określonych warunkach: w pozycji akcentowanej po spółgłosce miękkiej przed twardą i dotyczyło

tylko $e < *e$ lub $e < ь$ (Bukatevič, Savickaâ, Usačeva, 1974, s. 94–96). Wspólne dla polszczyzny i języków wsł. zmiany znajdują najsilniejsze odbicie w imieniu *Piotr*, z gr. Πέτρος (: πέτρα ‘opoka, skała’, łac. *Petrus*, scs. *Petrъ* Mall 306), cerk. *Пѣтръ* (Sup. 268), które w materiale źródłowym występuje w formie podstawowej z przejściem $e > 'o$: *Piotr*: *Piotr* Worobiej 1566, IA 11; *Piotr* Adamczuk 1662, PnM 410 oraz różnorodnych formach derywowanych, por.: *Piotran*: *Piotran* Borodzycz 1558, IB 42; *Piotras*: *Piotras* Jankonicz 1560–1563, RBS 483; *Piotrasz*: *Piotrasz* Duda 1560, PMŁ 162; *Piotrek*: *Piotrek* 1545, IMŁI 98; *Piotruc*: *Piotruc* Goiswic 1558, RG 5; *Piotruń/-nio*: *Piotr* Nowosadkowicz z *Piotruniem* Bratem 1565, IA 12; *Piotruk*: *Piotruk* Szymonowicz 1558, IS 56; *Piotrusz*: *Piotrusz* Tieretuczyc 1551, IMŁII 320. Nie brakuje jednak form tego imienia z etymologiczną samogłoską e : *Peter*: *Peter* Urbanowicz 1528, JI 220; *Petr*: *Woytech* a *Petr*, *Petr* *Woytechowicz* 1528, JI 185, 217; *Petras*: *Petras* a *Gabrielio* Putkowski 1640, KD 17, 693; *Petrasz*: *Ignat* *Kowalowicz* *Petrasz* brat jego 545, IMŁI 103; *Petro*: *N. Petro* olim *Leonardo* *Paprocki* 1640, KD 9; *Petruc*: *Petruc* *Kaliszewicz* 1662, PnM 531; *Petrus*: *Petrus* *Szerenosz* 1569, AU 259; *laboriosus* *Petrus* *Hayduczyk*, *nobilis* *Petrus* *Krupa* 1662, PnM 450, 448; *Petrusz*: *ślachezny* *Petrusz* *Wygonowski* 1580, JI 51; *Petruszko*: *Petruszko* *Streliewicz* 1528, JI 192; także $'e$, por.: *Pietr*: *Pietr* *Pribyłkowicz* 1528, JI 195; *Pietr* *Moniek* 1563, RBS 24; *Pietral*: *Pietral* *Jakubów* 1578, IG 97; *Pietran*: *Pietran* *Miszew* 1578, IG 82; *Pietras*: *Pietras* *Mielenczyc*, *Pietras* *Tymoniewicz* 1560, PK 8; *Pietrasz*: *Pietrasz* *Tryznicz* 1551, IMŁII 253; *Pietrei*: *Pietrei* *Miniskimow* 1558, IS 57; *Pietrel*: *Pietrel* *Bohdziow* 1578, IG 331; *Pietrius*: *Pietrius* *Wieliczków* 1578, IG 78; *Pietroc*: *Pietroc* *Łuchow* 1578, IG 300; *Pietrucz*: *Januss* a *Pietrucz* *Jankowicz* 1558, RG 18; *Pietruk*: *Pietruk* *Jurcew* 1578, IG 71; *Pietrus*: *Pietrus* *Łapienicz* 1558, IS 55; *Pietrusz*: *Pietrusz* *Drozdzanik* 1565, IA 5; *Pietryk*: *Pietryk* *Maraszkiew* 1578, IG 141. Z jednej strony, tak duża liczba poświadczeń z etymologicznym e ma związek z zapisem wariantów w języku urzędowym, jakim była w owym czasie łacina, z drugiej strony, w języku stbrus. w formach pochodnych następowało przemieszczenie akcentu na inną sylabę, co likwidowało jeden z warunków niezbędnych do przejścia $e > 'o$. Ruchomy akcent wsł. mógł mieć wpływ na kształt fonetyczny takich imion, jak:

Eufemiusz, gr. Ευφήμιος, łac. *Euphemius* lub *Eutyminusz*, Ευθύμιος, łac. *Euthymius* (BubK 99–100; JSi 89, 93), cerk. *Евфѣмиѣ*, pot. *Ехим* (Sup. 178), imię na Podlasiu jest poświadczane w formie *Jolchim*: *Jolchim* *Daczuk* 1662, PnM 413, w której przesunięcie $e > 'o$ zachodzi w warunkach charakterystycznych dla przegłosu wsł.

Ten sam proces można odnotować także w imieniu *Eutychiusz*, gr. Ευθύχιος ‘szczęśliwy’, łac. *Eutychius*, cerk. *Евмѣхуѣ* (Sup. 178), w formach o cechach ukr. (Kersta 111): *Jolczach*: *Jolczach* *Mikithicz* 1558, IB 37; *Jołtuch*: *Jołtuch*

Kisielewicz 1558, IB 41; *Joltuch* Miczkowicz 1560, PK 12; Joltusko: *Joltusko Passuczycz* 1560, IN 69; Joltuszyk: Andrzej *Joltuszyk* 1662, PnM 412.

W imieniu *Eulazjusz*, gr. Ευλάσιος, łac. *Evilasius* ‘zyczliwy’, cerk. *Евѹлацѹи* (Sup. 175): Jowlasz: *Jowlasz Żegunia* 1558, IB 34. *Jowlasz* Proczkonicz 1560–1563, RBS 463.

Klasyczny przykład przejścia $e > 'o$ mamy w deminutywnej formie imienia *Ksenofont*, z gr. Ξενοφών, Ξενοφώντας (: ξενος ‘gość, cudzoziemiec’ i φωνέω ‘mówić’, ξενοφών, ξενοφώντος ‘mówiący w języku obcym’ SGrP), cerk. *Ксеноφóнm* (Sup. 215–216), poświadczonego ze zmianą $e > 'o$: Ksionko: *Ksionko Wasilowicz* 1560, PK 12, 19.

Czasami przejściu $e > 'o$ w imionach o proveniencji wsł. towarzyszyła dyspalatalizacja poprzedzającej spółgłoski, por. poświadczone deminutywne formy imienia *Symeon*, z hebr. szim'on ‘(Bóg) wysłuchał’ gr. Συμεών, Σιμεών, Σίμων, łac. *Simeon*, *Simon* (Tron.-Wal. 245; Mall 326), cerk. *Симеон*, *Симон* (Sup. 457): Siemaszko: Bohdan *Siemaszko* 1543–1549, UP 123 i Somasko: *Somasko olim Hrin* 1569, AU 246. Typowe dla języków wsł. przejście $e > 'o$ w pozycji po spółgłosce miękkiej, przed twardą i w pozycji akcentowanej można odnotować w parze imion Semen/Siemien — Siemion, por.: *Semen* Mohota 1528, JI 186; *Semen* Łosicki 1600, AK 155; *Siemen* a Kuzma Hlebiczy 1558, RG 20; *Siemen* Daciuk 1662, PnM 528, 483; Siemion: *Siemion Roczko* 1558, IB 34; *Siemion* Tomkowicz 1639, OP 109, 124.

W formach pochodnych od imienia *Stefan*, gr. Στέφανος ‘uwieńczony’, łac. *Stephanus*, w scs. *Stefanъ*, *Stěfanъ*, *Stěpanъ* (Tron.-Wal. 249; Mall 325), cerk. *Стефанъ*, wsł. *Cmenán* (Sup. 302) to zjawisko odnotowujemy w parze imion: Stiecz: *Stiecz Sustycz* 1560, PK 21; Stecz: *Stecz Pachulicz* 1560, PK 17 i Stocz: *Sthocz Krunthkowycz*, *Stocz Kuzicz* 1558, IB 37, 38, gdzie dodatkowym czynnikiem wpływającym na taką zmianę mógł być proces dyspalatalizacji miękkiego $č'$ w brus., częściowo także w ukr. (Bukatevič, Savickaâ, Usačeva, 1974, s. 108) oraz pol. (Długosz-Kurczabowa, Dubisz, 1998, s. 148).

W imiennictwie podlaskim przejście $e > o$ w stosunku do formy wyjściowej, poza przytoczonymi przykładami jest poświadczone w wielu innych imionach, zaś przyczyny jego powstania mogą być związane z pozycją e po twardych spółgłoskach oraz przed głoskami labialnymi, tym bardziej że wsł. o jest wymawiane ze znacznie silniejszym udziałem warg niż w polszczyźnie, por.:

Heman, hebr. *Heman* ‘wierny’ (ale imię jest kananejskie) (Tron.-Wal. 132); gr. Αίμων, łac. *Eman*, *Heman* (LV), jest poświadczone w materiałach podlaskich w formie *Homan*: *Homan olim Olieszewicz* 1569, AU 246.

W podobny sposób można tłumaczyć przejście $e > o$ w imionach:

Mateusz > *Matous*: *Matous* Bagiński 1640, KB 8 i *Matos*: *Matos* Waczewicz 1560, PK 6.

Sebastian, cerk. *Sewastian* > Sowasczyan: *Sowasczyan* a Mikita Jacewicz 1558, RG 5; Sowoscicy: *Sowoscicy* Kuryło, *Sowoscicy* Pilipowicz 1639, OP 112, 109; Sowościan: *Sowościan* Jakubowicz 1639, OP 124.

O przesunięciu artykulacji *e* > *o* można też mówić w wypadku pary imion Andres (zob. wyżej) i Andros: *Andros* Makarowicz 1560, PK 10; Androsz: *Androsz* Mielechowicz 1560, PMŁ 148; Ondrosz: *Ondrosz* Kulusz 1639, OP 124; Ondro: *Ondro* Bocckiewicz 1571, IT 26, 18.

Etymologiczne *i* > *y*

Przesunięcie *i* do szeregu tylnego jest ściśle związane z dyspalatalizacją poprzedzającej spółgłoski miękkiej. Na obszarze historycznego Podlasia stykały się i krzyżowały języki i gwary polskie, białoruskie i ukraińskie, więc dyspalatalizacja spółgłosek przed samogłoskami szeregu przedniego była procesem normalnym, związanym z kierunkiem rozwoju określonego języka¹², zaś zachodząc w imionach kanonu prawosławnego, jednoznacznie wskazywała na języki lub gwary białoruskie lub ukraińskie, por.:

Charyton (cerk. *Χαρυμων*, zob. wyżej): Charyton: *Charyton* Maksymowicz 1560, PK 7; *Charyton* Perziulik 1662, PnM 437.

Imię *Cyryl*, gr. *Κύριλλος* (: *κύριος* 'pan, władca' i przyrostek zdrabniający *-ύλος*), scs. *Kurilʹ*, *Kirilʹ* (MaII 204), cerk. *Кυριλλ* (Sup. 209), wystąpiło tylko raz w formie z palatalizacją *k* przed *i* (*ki* > *czy*), następnie z przesunięciem artykulacji *i* > *y*: (*czy* > *czy*): *Czyryło*: *Czyryło* Mielechowicz 1560, PMŁ 148, 150.

Imię *Filip*, gr. *Φίλιππος* (: *φίλος* 'kochany, drogi' i *ἵππος* 'koń' SGrP), łac. *Philippus*, scs. *Filipʹrʹ*, *Filipʹ* (MaII 216), cerk. *Филипп* (Sup. 324), poświadczone w różnorodnych formach, z zachowaniem etymologicznej *i*: *Filip*: *Filip* Tarasów 1578, IG 70; *Philip*: *Philip* Sachar 1545, IMŁI 102; *Philip* Saczuk 1662, PnM 434; *Chilip*: *Chilip* Chacuczycz 1578, IG 139; *Pilip*: *Pilip* Chwaliewicz 1551, IMŁII 263; *Pilip* Lewkowicz 1639, OP 108; *Psilip*: *Psilip* Rusin 1571, IT 9; z przesunięciem artykulacji *i* > *y* zazwyczaj tylko w jednej sylabie: *Fylip*: *Fylip* Wawrinowicz 1691, KWB 19; *Phylip*: *Phylip* Kurzyna 1640–1641, KB 17; *Pylip*: *Pylip* Demidowicz 1683, KWB 14. Zestawienie różnorodnych przekształceń fonetycznych w tym imieniu (*f* > *ch*, *p*, *ps*) prowadzi do wniosku, że w pierwszej sylabie przesunięcie artykulacji etymologicznej *i* do szeregu tylnego ma ścisły związek z artykulacją obcej systemowi fonologicznemu języków

¹² O najbardziej charakterystycznych cechach gwar białoruskich i ukraińskich na obszarze Podlasia obszernie pisze W. Kuraszkiewicz w „Zarysie dialektologii wschodniosłowiańskiej” (1954). Niewątpliwie poza ikawizmem, najbardziej charakterystyczną cechą języka ukraińskiego była dyspalatalizacja spółgłosek przed *e* oraz *i* (zob. Kuraszkiewicz, 1963).

słowiańskich spółgłoską *f*, natomiast zmiana *i > y* w imieniu *Philyp* wskazuje na ukraińską cechę dialektalną.

Opozycję *i : y* znajdziemy w parach takich imion, jak:

Józef, cerk. *Йосиф* (Sup. 198, zob. wyżej), w stosunku do cerk. postaci imienia w formie Osyp: *Osyp* Dudło 1558, IB 40.

Maksym, z łac. cognomen *Maximus* (: łac. *maximus*, superlat. od *magnus* 'wielki' SŁP), gr. *Μάξιμος*, cerk. *Максім* (Sup. 227): Maksim: *Maksim* Szustmanowicz 1551, IMLII 302; *Maxim* Pieczonczyk 1662, PnM 431; Maksym: *Maksym* Hrymachowicz 1560, PK 8; ... niegdy *Maksyma* Wieliczko 1569, AU 45,

Symeon, cerk. *Симеон* (por. wyżej) w formach pochodnych: Simko: *Simko* Bukowicz, *Simko* Nosutonicz 1560–1563, RBS 468; *Simko* Zartyszyk 1662, PnM 423; Symko: *Symko* Mordassowicz 1558, IS 57; *Symko* Zmodzinowicz 1560, IN 68; Simon: *Simon* Drągowski 1558, IS 51; *Simon* Borowski 1640–1641 KB 20; Symon: *Symon* Sawczyc 1560, PMŁ 160; *Symon* Sciepanowicz 1639, OP 124.

Bazyli w parze imion z fonetyką wśl. Wasil: *Wasil* Chwedkowicz 1545, IMLI 102; *Wasil* Sidorowicz 1639, OP 112; Wasyl: *Wasyl* Zilczuk 1501, JIII 246; *Wasyl* Bobryk, *Wasyl* Waniutycz 1560, PK 14, 12, przesunięcie artykulacji *i > y* mogło zachodzić pod wpływem gwar ukr. lub wariantu pol. *Bazyli*, który również jest poświadczony, chociaż tylko w siedemnastowiecznych źródłach, por.: *Bazyli*: pan *Bazyli* Suchodolski 1662, PnM 514; *Bazyli* Wereszczaka 1669, UP 96; szl. *Bazyli* Niewiadomski 1676, RPD 351. Zabytki szesnastowieczne nie odnotowują zapisu imienia w formach pol., natomiast poświadczają dużą wariantywność form wschodnich: *Wasili*, *Wasiel*, *Wasilej*, *Waszel*, *Waszil* (zob. wyżej).

Etymologiczne *i > u*

Przejście *i > u* najczęściej zachodziło w imionach kanonu prawosławnego i w większości wypadków ma zakorzenie w procesie adaptacyjnym imion pochodzenia łac. lub gr. do języka scs., a następnie cs. W historycznym materiale podlaskim taką zmianę odnotowuje się w imionach:

Akwila, cerk. *Акіла*, *Аквила*, st.cerk. *Акула* (zob. wyżej), pot. *Окүл*, *Окүло* (Sup. 108), imię to na Podlasiu funkcjonowało w formie Okuła: *Okuła* Iwaszkiewicz, *Okuła* Michawicz 1558, RG 376, 53; *Okuła* Niestor 1640–1641, KB 12.

Akwilina, łac. *Aquilina*, gr. *Ακυλίνα*, cerk. *Акиліна*, ros. *Акуліна*, pot. *Окүліна* (Sup. 348), w źródłach podlaskich: *Kulina*: *Kulina* Kliszewicz 1560, PMŁ 129; *Kulina* Tulinowska 1662, PnM 494.

Cyryl, cerk. *Кирил*, w źródłach podlaskich imię to znacznie częściej występowało w formach ze zmianą *i > u* niż z przesunięciem *i > y* (por. wyżej Czyryło): *Curilo*: *Curilo* olim Tropiei 1569, AU 246; *Kurilo*: *Kurilo* Roi 1560–1563, RBS 434; *Kuryło*: *Kuryło* Lewonowicz 1558, IB 41; *Kuryło* Kociubiński 1662, PnM 526; *Kurko*: *Kurko* Hościłowicz, *Kurko* Szarkowicz 1560, PMŁ 139, 144.

Eutychiusz, cerk. *Евму́хуи* (zob. wyżej), w historycznym materiale podlaskim z XVI i XVII wieku imię to zostało poświadczane w wielu wariantach fonetycznych. Niemal wszystkie formy występują z przesuniętą artykulacją $i > u$, co może mieć związek ze sposobem adaptacji gr. postaci imienia, gdzie gr. $\upsilon > u$ por.: Jewtuch: *Jewtuch* brat jego (Kopytowicz) 1545, IMŁI 14; *Jewtuch* Arasim Chwedzkowicz 1560, PMŁ 134; Jułtuch: *Jułtuch* Passnicz 1560, IN 63, Jołtuszyk: Andrzej *Jołtuszyk* 1662, PnM 412; Jołtusko: *Jołtusko* Passuczycz 1560, IN 69, Ołtuch/Ołtuch: *Ołtuch* Wacewicz 1551, IMŁII 245; Hryniec a *Ołtuch* Paczuczyczy 1558, RG 26.

Podobnie można interpretować zmiany zachodzące w imionach:

Cyprian, cerk. *Куприан* > Kuprian oraz Kuprasz i Kupa: *Kupa* Markowicz 1545, IMŁI 117 (zob. wyżej), które na badanym obszarze nie wystąpiło w formie cerk. *Kurian*, dosyć popularnym w XVI i XVII wieku imieniu przejętym z gr. *Κυρίων* (: gr. *κύριος* 'pan, władca' SGrP), łac. *Kurianus* < *Kurius* — rzym. rodowe imię (Sup. 209), cerk. *Курюи*, ros. *Курюи*, brus. *Кірюен* (Usc. 113), poświadczane wyłącznie w formie Kurian: *Kurian* Jachowicz 1545, IMŁI 12; *Kurijan* Płaksa 1551, IMŁII 270; *Kuryan* Kopczyk 1662, PnM 414, chociaż w wypadku tego imienia można mówić o zachowaniu etymologicznej łac. samogłoski *u*.

Etymologiczne $u > y$

Przesunięcie poziome $u > y$ nastąpiło w imieniu Matys: *Matys* Zbyszkowski 1536, O 23; *Matys* Baranek 1565, IA 5; *Matys* Bebko 1662, PnM 530, chociaż zmiana mogła mieć też charakter wielostopniowy i realizować się w pionie: $e\ddot{u} > o\ddot{u} > o > y$: *Mateusz* > *Matousz* > *Matos* > *Matys* (por. wyżej).

Samogłoski epentetyczne

W niektórych imionach przy modyfikacji fonetycznej pojawiały się samogłoski epentetyczne. Taką zmianę, z jednoczesną synkopą *a* i apokopą cerk. wygłosu *-iil*, obserwuje się w formie Gwier: u *Gwiera* Hawrylika 1662, PnM 515 w stosunku do formy wyjściowej *Gawriil*, z hebr. *gabriel* 'mąż Boży' (Tron.-Wal. 121), gr. Γαβριήλ (MaII 222), łac. *Gabriel* (JSi 107), pol. *Gabriel*, cerk. *Гаспуи* (Sup. 151).

Nieetymologiczna samogłoska *y* pojawiła się również w pot. wariante imienia cerk. *Kiprian*, por.: Kopyryian: *Kopyrjan* Kuzmik, *Kopyrian* Łobik 1662, PnM 424, 426 (zob. wyżej).

Pojawienie się samogłoski epentetycznej *y* w imieniu Matyw: *Matyw* Krywopusk 1578, IG 56 w zestawieniu z cerk. Matfiej: *Matfiej* Chotianów 1578, IG 329 lub cerk. Matwuj: *Matwuj* stolarz 1551, IMŁII (zob. wyżej) mogło być konsekwencją apokopy finalnej części formy cerk. *-ej* lub *-ij*.

Epentetyczna samogłoska *a* pojawiła się w imieniu Hustian: *Hustian*, pani Gnoinskiej piekarz 1580, JI 81 (alternacyjnej formie imienia *Augustyn*, z łac. cognomen *Augustus*, por. ap. łac. *augustus* ‘uświęcony, czcigodny, wzniosły’ SŁP, Mall 189, cerk. *Августин* Sup. 103), w którym po aferezie nagłosowego dyftongu *aŭ* mamy również odzwierciedlenie brus. artykulacji *g* jako *h*.

Wschodniosłowiański pełnogłos

Zaledwie dwa imiona zostały poświadczone z tą wsł. cechą fonetyczną: *Wołod* w opozycji do cerk. *Владимир* (Sup. 148), pol. *Włodzimierz*, wsł. *Wołodimir*. W źródłach podlaskich imię wystąpiło w wariantcie pol.: *Włodek*: Walenty *Włodek* s. Stanisławow 1569, AU 271; śl. *Włodkowie* 1580, JI 216 oraz wsł. *Wołod*: *Wołod* Pietraszowicz 1560–1563, RBS 483.

Imię *Błażej*, z łac. *Blasius* (od łac. cognomen *Blaesus* ‘sepleniący’ Mall 200), gr. Βλασιος, cerk. *Блациѹ* (Sup. 149), najczęściej jest poświadczone w podlaskich źródłach w podstawowej pol. formie: *Błażej*: szl. *Błażej* Giska 1569, AU 273; *Błażej* Popławski 1662, PnM 494 i deminutywnych *Błażek*: *Błażek*, Marcin Frąckieluk 1639, OP 134; Błasko: *Błasko* Złotniczy 1560, IN 69; *Błasko* Mielnik 1577, JI 162; Błazsko: *Błazsko* Komędarz 1560, PML 137. Brakuje pełnej cerk. formy, natomiast imię licznie jest poświadczone w typowej wsł. formie z pełnogłosem, które może asocjować się z imieniem pogańskiego boga Welesa (Sup. 149): *Wołos*: *Wołos* Zaniewicz 1545, IMŁI 97, 100; *Wołos* Abramowicz, *Wołos* Pyczaczewicz, 1551, IMŁII 268, 252; *Wołos* Rusin 1565, IA 6; u *Wołosa* Ligozika 1662, PnM 515; *Wołosz*: *Wołosz* Kunczyc 1558, IB 49; *Wołosz* Paszyrzyk 1662, PnM 422.

Rozpodobnienie artykulacji samogłosek w sąsiednich sylabach

i-i > a-i

Kilian, celt. *gillean* ‘mnich’¹³, z irl. *ceallach* ‘walka, wojna’ lub *ceall* ‘kościół’¹⁴; możliwe irl. *Kilian* z łac. *Caecilius*; łac. *Chilianus* (Mall 259), ang. *Kilian*, niem. *Kilian*, ros. *Килуан*, brus. *Кіліян* (Usc. 113), imię na Podlasiu znane było w postaci oryginalnej: *Kilian*: ślachtetny *Kilian*, syn Wojciechow, *Kilian* Soth 1580, JI 51, 73; *Kilian* Biernacki 1593, JIII 253; *Kilian* Siczyk 1662, PnM 413; *Kilianowic*: Bartosa *Kilianowic* 1580, JI 126, 102, 110 oraz w formie przekształconej z obniżoną artykulacją *i > a* w sylabie nagłosowej i interwokalnym

¹³ <https://deon.pl/imiona-swietych/kilian,4934> (dostęp: 12.03.2021)

¹⁴ <https://pl.wikipedia.org/wiki/Kilian> (dostęp: 12.03.2021).

w w części medialnej imienia oraz podwyższeniem artykulacji $a > o$ w sylabie wygłosowej: Kaliwon: *Kaliwon* Waniuchów 1578, IG 87.

Metateza

Przestawienie samogłosek w sąsiadujących sylabach nie było zbyt częstym zjawiskiem, jednak są poświadczenia faktu, że taki zabieg w antroponimii potocznej stosowano. Potwierdza to imię Oliksiej: *Oliksiej* Oliskowicz 1560, PK 5, przy zestawieniu z jego cerk. postacią *Алексуи* z gr. Αλέξιος (: αλέξω 'bronić' Sup. 110) oraz imię Jezof: *Jezof* Bernatowicz, *Jezof* Mateiewicz 1528, JI 192, 195; *Jezof* Bajka 1536, O 23, w opozycji do Jozef, które w takiej postaci również jest poświadczone: szl. *Jozef* Pięguła 1569, AU 284; *Jozew* Zawadzki 1640–1641, KB 33. Metatezę wraz z synkopą można odnotować w kilku formach pochodnych od imienia *Symeon*, cerk. *Simeon* (Sup. 293). W imieniu *Semin*: *Semin* Sienczyk 1662, PnM 536 zachodzi metateza $i-e > e-i$ z jednoczesną synkopą o . Zwracają również uwagę formy pochodne, które powstały na bazie tak przekształconego imienia *Simeon*, por.: Senko: *Senko* Orechowicz 1551, IMLII 235; Seńka: *Seńka* Jesieniewicz 1590, AWAK 31, s. 45.

Nazalizacja

$an/on > q, \varrho$

Pojawienie się samogłosek nosowych na miejscu etymologicznych połączeń samogłosek z nosowymi n, m zachodzi w kilku imionach. W źródłach odnotowuje się też różne warianty pośrednie.

Imię *Franciszek*, z łac. *Franciscus* (: germ. n. etn. *Frank* + przyrostek *-iscus*; *franciscus* 'pochodzący z plemienia Franków' Mall 218), w tekstach łac. *Franciskus*: *Franciskus* olim Nikolai Gnath 1569, AU 238; nobilis *Franciskus* Czarnecki 1662, PnM 532; *Franciscus* Bilbicz 1673, S.; *Francisco*: G. *Francisco* Paderewski 1640, KD 893; w tekstach pol.: *Franciszek*: *Franciszek* Andreikowicz 1560–1563, RBS 429; *Franciszek* Turski Burgrabia Grodzki Mielnicki 1700, LM 134; formy alternacyjne: Franc: śl. *Franc* Losz Roski, śl. *Franc* Siedlecki 1580, JI 110, 46; *Francisz*: śl. *Francisz* ol. Wojciecha Brzozowski 1580, JI 111; w zapisie z qn : *Frąnc* Niemoniec, *Frąnc* Nowosadowic, *Frąnc* Woit 1571, IT 20, 12, 32; *Frąncek*: *Frąncek* Dylewic 1571, IT 24; z q : *Frąc*: śl. *Frąc* Sokołowski 1580, JI 105; *Frąc* Łopiński, *Frąc* Siekluski 1640–1641, KB 3, 22; *Frącek*: *Frącek* Frankowski 1566, IA 10; *Frącek* Skrzecka 1639, OP 118, ale też z rozłożoną nosówką $q > on$: *Froncek*: *Froncek* Mężaj 1558, IB 34; *Frącko*: *Frącko* Głodzik 1639, OP 118; *Frącko* Jakubik 1662, PnM 413; *Frącz*:

szl. *Frącz* Kulesza 1569, AU 288; *Frącz* Sredniczki 1640–1641, KB 28; Frączek: *Frączek* Worszik 1577, JI 163; *Frączek* Pułtoraczek 1639, OP 134; *Frączek* Miękiszyk 1662, PnM 511.

Imię *Andrzej* w pol. zadowowiło się w dwóch wariantach: *Andrzej* i *Jędrzej*. Źródła podlaskie z XVI i XVII wieku zawierają różnorodne formy tego imienia: od łac. postaci w tekstach sporządzonych w tym języku po formy fonetycznie przekształcone i skrócone (zob. wyżej). Przekształcenie *an* > *ę* nie zachodzi w nagłosie imienia, lecz w wariacie z protezą *j*, pojawiającą się w językach zachodnio- i wschodniosłowiańskich w opozycji do języków południowsłowiańskich, których cechą wyróżniającą było nagłosowe *a*. Zmiana *An-* > *Jen-* w polszczyźnie zaowocowała pojawieniem się samogłoski nosowej *ę*: *An-* > *Jen-* > *Ję*. Podlaskie źródła historyczne rejestrują wszystkie etapy adaptacji imienia łac. *Andreas*, por. *Andreas* Niedzielczyk 1558, RG 20; *Andreas* Prusieniuk 1673, S.; cerk. Andrej: *Andrey* Włostowicz 1528, JI 217; *Andrej* Mikuciewicz 1578, IG 287; *Andrei* Suprunowicz 1662, PnM 530; formy z *Jen-*: *Jendrzey*: *Jendrzey* Iwanowicz, *Jendrzey* Potciowicz 1545, IMLI 12, 99; pan *Jendrzei* Jakubowski 1662, PnM 429; *Jendrzy*: *Jendrzy* Łozka 1551, IMLII 280; *Jendrych*: śl. Jan *Jendrych* Borowski 1580, JI 113; warianty z *Ję-*: *Jędrzej*: *Jędrzej* Zukowicz 1545, IMLI 101; *Jędrzey* Czarnowąsik 1662, PnM 428; *Jędrał*: śl. Piotr s. Stanisławow *Jędrał* 1580, JI 103; *Jędruszko*: *Jędruszko* 1545, IMLI 19.

Jedno poświadczenie ilustruje zmianę *on* > *q* w parze imion *Kondrat* i *Kądrat* (zob. wyżej): *Kądrat*: *Kądrat* Koszoło 1662, PnM 531. Jednak dominuje forma z etymologicznym *on*, por. *Kondrat*: *Kondrath* a *Paniuk* Zubowicz 1558, RG 35; *Kondrat* Rusin 1565, IA 5; *Kondrat* Markowicz 1639, OP 125.

Likwidacja samogłosek nosowych

Samogłoski nosowe *ę*, *o* pojawiły się w języku psł. w wyniku przekształceń w samogłoski nosowe dyftongoidów w sylabie zamkniętej: *am*, *an*, *om*, *on*, *ɔm*, *ɔn* > *o*, zaś *em*, *en*, *im*, *in*, *ɛm*, *ɛn* > *ę*, które zachowały się tylko w języku polskim. Języki wsł. utraciły nosówki jeszcze w epoce przedchrześcijańskiej: *o* > *u*, *ę* > *'a* (Haburgaev, 1974, s. 127). Imiona zawierające w swojej strukturze dyftongoidy przejmowane z języka gr. do scs. i następnie cs. w językach wsł. i ich gwarach adaptowane zgodnie z tą zasadą powinny zawierać na ich miejscu odpowiednio *u* lub *'a*. Taką zasadą być może odnajdziemy przy zestawieniu imienia *Kondrat* poprzez poświadczoną formę *Kądrat* > *Kudrzyk*: *Marcisz* a *Janek Kudrzyk* 1573, IT 55.

Niewątpliwie znajduje ona potwierdzenie przy adaptacji polskich form imion. Przejście *ę* > *'a* odzwierciedla funkcjonowanie na Podlasiu polskiej kalki

imienia *Feliks*, które w postaci *Szczęśny* jest poświadczony w kilku wariantach: pol. z nosówką *ę*: *Szczęśny*: *Szczęśny* Minczewski s. Janów, szl. *Szczęśny* Skorupka 1569, AU 267, 295; N. Albertus olim *Szczęśny* Zeleznicki de Zelezniki 1640, KD 6; *Szczęśny* (Feliks) Czermiński 1697, UP 131; przejściowa forma z *e*: *Szczesny*: *Szczesny* Tomkowicz 1528, JI 191; *Szczesny* Brodzic, *Szczesny* Jakubowicz 1558, IS 49, 57; *Szczesny* Szut 1662, PnM 413; wsł. wariant: *Szczasny*: *Szczasny* Karskii 1528, JI 183; *Szczasny* Drozd, Pan *Szczasny*, *Szczasny* Włotkowicz 1528, JI 195, 186, 216.

Należy zwrócić uwagę, że adaptacja w językach wsł. imion gr. lub łac. z dyftongoidami, np. *Akindin*, z gr. Ἀκίνδυνος (: ἀκίνδυνος 'bezpieczny' SGrP), cerk. *Акиндин* (Sup. 109), nie była związana z procesem kształtowania się samogłosek nosowych w języku psł., ponieważ zapożyczanie imion obcych odbywało się znacznie później. Dlatego cerk. imię *Akindin* w języku potocznym adaptowano w inny sposób: z aferezą nagłosu, synkopą *n* oraz przesunięciem *i* > *u*, co wiąże się z prawem harmonii wokalicznej (tylnojęzykową *k* mogło łączyć się tylko z samogłoską szeregu tylnego), por.: Kudzin: *Kudzin Jeskowicz*, *Kudzin Nieścierowicz* 1560, PMŁ 238, 158; Kudelicz: Osip *Kudelicz*, 1662, PnM 484.

Synkopa samogłoski

Usunięcie samogłoski w śródgłosie zawsze prowadzi do innych przeobrażeń w medialnej części imienia. W przypadku imienia Baltazar: śl. *Baltazar* Zalieski 1580, JI 92 oraz jego wariantu Baltazer: śl. *Baltazer* z Jelitków 1580, JI 43; synkopa *a* doprowadziła do złania się *tz* > *c* i znacznego skrócenia imienia, por.: Balcer: Xiądz *Balcer* Wydzierowski 1640–1641, KB 22; *Balcer* Rybak 1663, RP 685; szl. *Balcer* Niedzwiecki 1676, RPD 350 (por. wyżej).

W imieniu Serafin: *Serafin* Kowal, *Serafin* Pozlik 1565, IA 4, 5 (zob. wyżej) synkopa *a* powoduje zmianę *f* > *w*, możliwe, że pod wpływem płynnej *r*, por. Serwin: *Serwin* Kuzmik 1662, PnM 483.

Zmiany w imieniu Sohniej: *Sohniej* Kozłowicz 1560, PK 14 (z cerk. *Софонія*) wiążą się ze swobodnym przemieszczaniem się akcentu w językach wsł., ponieważ trudno przypuszczać, że nastąpiła synkopa silnego akcentowanego fonemu *o* w medialnej części imienia bez uprzedniego przesunięcia akcentu na następną sylabę i obniżenia artykulacji *i* > *e*. Dopiero wówczas nieakcentowane *o* mogło ulec redukcji aż do zupełnego zaniku (por. też brus. *Сахнó*, *Сахнióк* Usc. 181).

Synkopa *i* nastąpiła w dwóch imionach poświadczonych w formach *Kwocz* i *Plis*. Imię *Kwocz*: *Kwocz* Pomieliszcze 1560–1563, RBS 463, powstało na

bazie cerk. *Κιων* (: gr. κίον 'wieża, kolumna, pomnik' Sup. 209, Usc. 113), które w gwarach wsł. przybrało postać z interwokalnym *w*, jest poświadczone w źródłach podlaskich jako: *Kiwon/Kiwoń?*: Hrycz Bobren z synem *Kiwoniem* 1560, PK 23; w derywacji sufiksальной powstało *Kiwo-cz* (niepoświadczone w badanych źródłach), które w wyniku redukcji *i* przeobraziło się w *Kwocz*.

W zgromadzonym podlaskim materiale antroponimicznym z XVI i XVII wieku wystąpiło również imię *Pilis/Pilys*, w którym w stosunku do cerk. formy *Πιλέυς* i łac. pierwowzoru *Pileus* obserwuje się adaptację łac. dyftongu *eū > i/y* (zob. wyżej). Kolejny etap zmian fonetycznych dotyczy już redukcji *i* w nieakcentowanej sylabie: *Plis*: *Plis* Kusniers 1562, RBS 452.

* * *

Przyswajanie imion chrześcijańskich i ich funkcjonowanie w językach potocznych i gwarach podlaskich w XVI i XVII wieku w obszarze wokalizmu określały prawa i zasady rozwoju fonologii zarówno ogólnosłowiańskiej, jak i charakterystycznej dla poszczególnych języków i gwar tego regionu. Imiona zaadaptowane w polszczyźnie ogólnej oraz języku liturgicznym ludności prawosławnej nadal ulegały zmianom i przekształceniom w języku potocznym mieszkańców Podlasia w badanym przedziale czasowym. W różny sposób przekształcano w śródgłosie dyftongi i samogłoski heterosylabiczne, najczęściej zachowując jedną z nich. W wielu wypadkach, w zależności od sytuacji fonologicznej w obrębie jednostki leksykalnej (zmiany dotyczące konsonantyzmu, np. *f > ch*; jakość samogłosek w sąsiednich sylabach, prozodia języka polskiego oraz języków wschodniosłowiańskich), w obszarze wokalizmu zachodziły głębsze zmiany. Najwięcej przekształceń odbywało się przy udziale ruchomych narządów mowy. Najczęściej zmiany zachodziły ze względu na pionowe ruchy języka. Na podwyższanie lub obniżanie artykulacji samogłosek wpływały zarówno ogólnosłowiańskie uwarunkowania fonologiczne (np. harmonia wokaliczna, apofonia psł. i in.), jak i charakterystyczne dla poszczególnych języków (np. przegłos lechicki i wsł.; akcent paroksytoniczny oraz dynamiczny i ruchomy). Na stan wokalizmu w imionach chrześcijańskich miały wpływ również takie czynniki, jak: funkcjonowanie imion w dwu różnych językach liturgicznych (łac. i cerk.), różnych językach urzędowych (łac., pol. kresowa, język stbrus.) oraz językach potocznych etnosów i ich gwarach. Zmiany zachodziły na skutek interferencji językowej i kulturowej ludności katolickiej i prawosławnej.

SKRÓTY

Skróty ksiąg biblijnych wg Biblii Tysiąclecia

ad. — adiektywny
akad. — akadyjski
ang. — angielski
ap. — apelatyw
aram. — aramejski
bibl. — biblijny
brus. — białoruski
celt. — celtycki
cerk. — cerkiewny
cs. — cerkiewnosłowiański
czas. — czasownik
czes. — czeski
egip. — egipski
etym. — etymologia
germ. — germański
gr. — grecki
gr.-łac. — grecko-laciński
hebr. — hebrajski
irl. — irlandzki
k. — kartka
kor. biel. — koronny bielski (w tekście ilustracyjnym)
łac. — laciński
n. etn. — nazwa etniczna
n. m. — nazwa miejscowa
nabat. — nabatejski
nar. — narodowy
niem. — niemiecki
pol. — polski
por. — porównaj
pot. — potoczny
przyr. — przyrostek
psł. — prasłowiański
ros. — rosyjski
rzym. — rzymski
scs. — staro-cerkiewno-słowiański
sem. — semicki
skr. — skrócone
srus. — staroruski
st.cerk. — stare cerkiewne
st.kalen. — stare kalendarzowe
stbrus. — starobiałoruski
stczes. — staroczeski
stnord. — staronordycki
strus. — staroruski
stwniem. — staro-wysoko-niemiecki

sum. — sumeryjski
 ukr. — ukraiński
 wsł. — wschodniosłowiański
 zach.-sem. — zachodniosemicki

ŹRÓDŁA

Rękopisy

- IA = *Inwentarz włości augustowskiej z 1565 roku*. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Potockich z Radzyna 213.
- IG = *Inwentarz przyjęcia darów starostwa grodzieńskiego z 1578 roku*. AGAD, Archiwum Kameralne I/10.
- IMŁ I = *Inwentarz starostwa mielnickiego i losickiego. Registr popisu z 1545 roku*. AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, dz. LVI, M. 2.
- IMŁ II = *Inwentarz starostwa mielnickiego i losickiego z 1551 roku*. AGAD, ASK, dz. LVI.
- IT = *Inwentarz starostwa tykocińskiego, 1571 i 1573 r.* AGAD, ASK, dz. LVI, t. 4.
- KB = *Księga grodzka brańska 1640–1641*. APB w Białymstoku.
- KD = *Księga ziemna drohicka (sumariusz) 1640–1697*. APB w Białymstoku.
- KWB = *Księgi wójtowskie, burmistrzowskie królewskiego miasta Mielnik 1631–1698*. APB w Białymstoku.
- LM = *Laudum mielnickie, 1647–1700*. Archiwum Woronieckich z Huszlewa, APB w Lublinie.
- MK = *Metryka Koronna*. AGAD w Warszawie, 168–169.
- PK = *Rejestr pomiaru włócznej miasta Kleszczele z 1560 roku*. WAP w Białymstoku.
- PMŁ = *Rejestr pomiaru włócznej starostwa mielnickiego i losickiego z 1560 r.* AGAD, ASK, dz. LVI.
- RP = *Rejestr poborowy pogłównego z 1663 r.* AGAD, ASK, dz. I, nr 70, k. 684–686.
- RPD = *Registr dwójga w roku 1676 uchwalonego*. Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, rkps 1099, 775.
- S = *Summaryusz czyli Krodki sposób wynalezienia Metryk od Roku 1665 do 1824 przez X.Z.K.* Archiwum parafialne w Tykocinie (brak oznaczenia stron w dokumencie).

Druki

- AK = *Aktovaâ kniga Melnickogo grodzkiego suda*. AWAK XXXIII, lata 1562–1567, s. 61; 1567–1571, s. 69; 1583–1586, s. 92; 1599–1600, s. 153–156.
- AU = *Spis szlachty ziemi bielskiej i drohickiej składającej przysięgę na wierność Koronie Polskiej w 1569 r.* W: *Akta Unii Polski z Litwą 1385–1791*. Wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz. Kraków 1932, s. 236–264.
- AWAK = *Akty izdavaemye Vilenskoû Arheografičeskoû Kommissieû (t. I–XXXVIII)*. Vil'na 1865–1914.
- IB = *Inwentarz miasta Brańska z 1558 r.* AWAK XIV, s. 24–45.
- IMBS = *Inwentarz wsi Mieleszki, Bielewicze i Supraśl z 1567 r.* AWAK XIV, s. 181.
- IN = *Inwentarz miasta Narwi z 1560 r.* AWAK XIV, s. 61–76.
- IS = *Inwentarz miasta Suraż z 1558 r.* AWAK XIV, s. 46–60.
- JI = *Regestra poboru 1580 r.* (powiat bielski, drogicki i mielnicki); *Popis wojenny ziemian województwa podlaskiego z 1528 r.* W: A. Jabłonowski, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym* (t. VI, Podlasie). Źródła dziejowe (t. XVII, cz. 1). Warszawa 1908, s. 1–133, 183.

- JIII = Spis urzędników województwa podlaskiego XV–XVII w. W: A. Jabłonowski, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym* (t. XVII, cz. 3). Warszawa 1910, s. 242–256.
- O = Opis starych i nowych granic grodzieńskich, bielskich i goniądzkich, 1536 r. W: *Arheografičeskij sbornik dokumentov odnosjaščihśa k istorii severo-zapadnoj Rusi* (t. I). Wilno, s. 18–31.
- OP = *Ordinacii korolevskich pušč v lesničestvah byvszego Velikogo Knážestva Litovskogo sostavlen-naá...* P.D. Isajkovskim, i H. Belozorom v 1641 godu. Vilno 1871.
- PnM = *Perepis' naseleniá Melnickogo poveta po prihodam i veroispovedaniám*, 1662 g. AWAK XXXIII, s. 497–536.
- RBS = Regestr pomiary miasta Brańska i Suraża z należącymi do nich włościami z 1560–1563 r. W: *Piscovaá kniga Grodnenskoj ekonomii s pribavleniám* (cz. II). Wilno 1882.
- RG = Regestr pomiary włóczęj ekonomii grodzieńskiej dokonanej w latach 1558–1563. W: *Piscovaá kniga Grodnenskoj ekonomii s pribavleniám* (cz. I). Wilno 1881.
- UP = Dubas-Urwanowicz, E., Jarmolik, W., Kulecki, M. i Urwanowicz, J. (oprac.). (1994). *Urzędnicy podlascy XIV–XVIII wieku. Spisy*. Kórnik.

Biblia i literatura leksykograficzna

- BA = *Biblia Apologety*. <http://bibliaapologety.pl/#LXX> (dostęp: 13.02.2018, 24.02.2018)
- BA I = Biryła, M.V. 1966, *Belaruskaá antrapanimiá. Ulasnye imény, imény-mánuški, imény na bac'ku, prozviščy*. Minsk.
- BS = *Biblia — Synodalny przekład* (1998). *Bibliá. Knigi Sváščennogo Pisaniá Vethogo i Novogo Zaveta*. Moskva.
- BT = *Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu* (1991). Wyd. 4. Poznań: Pallotinum.
- BubK = Bubak, J. (1993). *Księga naszych imion*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Fros–Sowa = Fros, H. i Sowa F. (1979). *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, wyd. 2. Kraków: WAM.
- JSi = Janowowa, W., Skarbek, A., Zbijowska, B. i Zbiniowska, J. (1991). *Słownik imion*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kersta = Kersta, R.J. (1984). *Ukraíns'ka antroponimiá XVI st. Čoloviči imenuvanná*. Kiïv.
- LV = *Latin Vulgate*. <http://www.drbo.org/lvb/> (dostęp: 14.02.2018).
- Mall = Malec, M. (1994). *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- SeibV = Seibicke, W. (1977). *Vornamen*. Wiesbaden: Verlag für deutsche Sprache.
- SGrP = Abramowicz, Z. (red.). (1958–1965). *Słownik grecko-polski* (t. I–IV). Warszawa: PWN.
- SŁP = Kumaniecki, K. (oprac. wg słownika H. Mengego i H. Kopii). (1976). *Słownik łacińsko-polski*. Warszawa: PWN.
- Stieber = Stieber, Z. (1966). *Historyczna i współczesna fonologia języka polskiego* (wyd. IV). Warszawa: PWN.
- Stieber, Z. (1952). *Rozwój fonologiczny języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- Sup. = Superanskaá, A.V. (1998). *Slovar' russkih ličnyh imen*. Moskva: Izdatelstvo AST.
- Tron.-Wal. = Tronina, A. i Walewski, P. (2009). *Biblijne nazwy osobowe i topograficzne. Słownik etymologiczny*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła.
- Usc. = Uscinovič, A.K. (2011). *Słownik asabovych ulasnyh iměn*. Minsk: Litaratura i Mastactva.
- NT = Nowy Testament. W: *Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. (1991), (wyd. IV). Poznań: Pallotinum.
- Деян = Deaniá Svjátých Apostolov: *Bibliá. Knigi Sváščennogo Pisaniá Vethogo i Novogo Zaveta* (1998). Moskva: Rossijskoe Biblejskoe Obščestvo.

LITERATURA

- Abramowicz, Z. (2019). *Imiona biblijne w historycznej antroponimii Podlasia (XVI–XVII w.)* [Biblical Names in the Historical Anthroponymy of Podlasie (16th–17th Century)]. Białystok: Temida 2.
- Abramowicz, Z. (w druku). *Adaptacja fonetyczna imion chrześcijańskich o samogłoskowym nagłosie w języku Podlasiów w XVI–XVII w.* [Phonetic Adaptation of Christian Names with a Vowel Onset in the Language of Podlasie Inhabitants in the 16th–17th Centuries].
- Bednarczuk, L. (1992). Stosunki etnolingwistyczne na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego (Zarys problematyki) [Ethnolinguistic relations in the territory of the Grand Duchy of Lithuania (Outline of problems)]. W: J. Bartmiński i M. Łesiów (red.), *Dzieje Lubelszczyzny*. T. 6: *Między wschodem i zachodem*. Cz. 4: *Zjawiska językowe na pograniczu polsko-ruskim* [History of Lublin Region. Vol. 6: Between East and West. Part 4: Linguistic Phenomena on the Polish-Ruthenian Border] (s. 55–71). Lublin: Lubelskie Towarzystwo Naukowe.
- Broggi Bercoff, G. (1998). O programme izučeniâ âzykov v iezuizskoj kolegii v Vil'niuse i o âzykowej situacii v Velikom knâzestve Litovskom [On the language study program at the Jesuit college in Vilnius and on the language situation in the Grand Duchy of Lithuania]. W: A. Laczâzi, E. Szmolinka, A. Zoltán (red.), *A Litván Nagyfejedelemség és a mai Közép- és Kelet-Európa nyelvei: Analógiák és folytonosság* / *Języki w Wielkim Księstwie Litewskim i we współczesnych państwach środkowej i wschodniej Europy: Analogie i dziedzictwo* [Languages in the Grand Duchy of Lithuania and in Contemporary Central and Eastern European Countries: Analogies and Heritage] (s. 17–19). Budapest: ELTE BTK Keleti Szlav és Balti Filológiai Tanszék.
- Bukatevič, N.I., Savickaâ, S.A. i Usačeva, L.Â. (1974). *Istoričeskaâ grammatika russkogo âzyka* [Historical Grammar of Russian Language]. Kiev.
- Černyh, P.Â. (1952). *Istoričeskaâ grammatika russkogo âzyka* [Historical Grammar of Russian Language]. Moskva: Prosveščenie.
- Długosz-Kurczabowa, K. i Dubisz, S. (1998). *Gramatyka historyczna języka polskiego* [Historical Grammar of the Polish Language]. Warszawa: Wydawnictwa UW.
- Garczyńska, J. (2021). *Charakterystyka dialektu mazowieckiego* [Characteristics of the Masovian Dialect]. W: H. Karaś (red.), *Dialekty i gwary polskie*. Compendium internetowe. <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?11=opis-dialektow&12=dialekt-mazowiecki&13=mazowsze-charakterystyka-dialektu> (dostęp: 13.07.2021).
- Haburgaev, G.A. (1974). *Staroslavânskij âzyk* [Old Slavic Language]. Moskva: Prosveščenie.
- Kuraszkiewicz, W. (1954). *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej z wyborem tekstów gwarowych* [An Outline of East Slavic Dialectology with a Selection of Dialect Texts]. Warszawa: PWN.
- Kuraszkiewicz, W. (1963). Ukraińska dyspalatalizacja w gwarach podlaskich [Ukrainian dyspalatalization in the Podlasie dialects]. *Z Polskich Studiów Slawistycznych*. Seria 2, *Językoznawstwo*. *Prace na V Międzynarodowy Kongres Slawistów w Sofii 1963*, 23–37.
- Weiss-Brzezina, M. (1968). Wahania *e* : *a* przed *r* w zapożyczeniach na tle wahań przed innymi półotwartymi [Fluctuations *e* : *a* before *r* in borrowings against the background of fluctuations before other half-open ones]. *Zeszyty Naukowe UJ. Prace Językoznawcze*, 21, 137–162.
- Wiśniewski, J. (1980). Zarys dziejów osadnictwa na Białostocczyźnie [Outline of the history of settlement in the Białystok region]. W: S. Glinka, A. Obrębska-Jabłońska i J. Siatkowski (red.), *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny* [Atlas of the East Slavic Dialect of the Białystok Region] (t. I, s. 14–27). Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wyrobisz, A. (1981). Podlasie w Polsce przedrozbiorowej [Podlasie in pre-partition Poland]. W: A. Wyrobisz (red.), *Studia nad społeczeństwem i gospodarką Podlasia w XVI–XVIII w.* [Studies on the Society and Economy of Podlasie in the 16th–18th Centuries] (s. 173–210). Warszawa: Wydawnictwa UW.

SUMMARY

PHONETIC PROCESSES IN THE INLAUT OF THE CHRISTIAN NAMES OF PODLASIE PEOPLE
IN THE 16TH–17TH CENTURIES. VOCALISM

The article is devoted to the analysis of phonetic processes in the area of vocalism in the names of the Christian population of Podlasie. The analysis showed that the absorption and functioning of Christian names in the colloquial language and dialects of Podlasie in the 16th–17th centuries in the area of vocalism were determined by the conditions for the development of Slavic phonology and phonology characteristic of the languages and dialects of the region. In the inlaut of the names, heterosyllabic vowels and diphthongs were adapted. In the analyzed period, the transformations of vowels were influenced by changes in consonantism, the quality of vowels in adjacent syllables and paroxytonic accent in Polish as well as dynamic and variable accent in Belarusian.

Key words: historical anthroponymy, phonetics, vocalism, multiculturalism, borderland